

بررسی تأثیر عوامل اجتماعی بر شخصیت اجتماعی...

مجله جامعه‌شناسی ایران، دوره یازدهم، شماره 3

بررسی تأثیر عوامل اجتماعی بر شخصیت اجتماعی پیشرفته

در بین جوانان شهر بابل

بیژن زارع، حسین بیانی آهنگر

چکیده: در این پژوهش به بررسی تأثیر متغیرهای مستقل سرمایه اجتماعی، سرمایه فرهنگی

و پایگاه اجتماعی اقتصادی والدین، منطقه محل سکونت و متغیرهای زمینه‌ای سن و

جنس بر متغیر وابسته شخصیت اجتماعی پیشرفته جوانان شهر بابل پرداخته شده

است روش بررسی در این پژوهش، پیمایش و با استفاده از ابزار پرسشنامه می‌باشد.

جمعیت آماری تحقیق را افراد جوان واقع در سنین 18 تا 30 ساله خانواده که در زمان

تحقیق ساکن شهر بابل بوده‌اند، تشکیل می‌دهد که از بین آن‌ها براساس فرمول

نمونه‌گیری کوکران، حجم نمونه مورد مطالعه 264 نفر (139 نفر زن و 125 نفر مرد) تعیین

شد. یافته‌های تحقیق نشان داد که متغیرهای مستقل سرمایه فرهنگی و متغیر زمینه‌ای

سن و منطقه محل سکونت به میزان 0/493 با شاخص شخصیت اجتماعی پیشرفته رابطه معنادار داشته و به میزان 0/234 از واریانس شخصیت

اجتماعی پیشرفته را تبیین

می‌کنند.

مفاهیم کلیدی: شخصیت اجتماعی پیشرفته، سرمایه اجتماعی، سرمایه فرهنگی، پایگاه اجتماعی اقتصادی.

مقدمه و طرح مسئله

چگونگی تکوین شخصیت در انسان از گذشته‌های دور تا به امروز موضوع بحث اندیشمندان رشته‌های مختلف علمی و از جمله جامعه‌شناسی بوده است. اگرچه، به لحاظ زمانی، جامعه‌شناسان آخرین گروهی بودند که به این موضوع پرداخته‌اند. در تکوین و تحول شخصیت عوامل مختلفی دخالت دارند که وراثت زیستی و محیط طبیعی که فرد در آن کار می‌کند، فرهنگ و تجارب فردی و گروهی همگی از آن جمله‌اند (کوئن، 113:1372).

واژه «شخصیت»¹⁰¹ در رشته‌های گوناگون علمی تعاریف متفاوتی دارد. در حالی‌که روان‌شناسان در بحث از شخصیت بیش از هر چیز به تفاوت‌های فردی توجه دارند، (هیلگارد و همکار، 1385)، جامعه‌شناسان بیشتر بر ویژگی‌های اجتماعی تأکید می‌کنند از جمله برخی از آن‌ها شخصیت را نظام تمایلات فرد در نظر می‌گیرند. تمایلات نیازهای هنجاری شده‌ای هستند که در جریان فرایند جامعه‌پذیری حاصل می‌شوند؛ به این صورت که موجود انسانی هنگام تولد به‌مثابه نظام ارگانیک چیزی جز ماشین نیاز با ظرفیت‌های بالقوه نیست. طی فرایند جامعه‌پذیری فرد در برخورد با نظام‌های اثباتی (طبیعی)، اجتماعی و فرهنگی آن‌ها را درونی می‌کند و به‌تدریج تمایلات گوناگون و در عین حال مرتبط به هم را کسب می‌نماید و از این طریق حائز شخصیت می‌شود. به‌عبارت دیگر، شکل و رشد شخصیت از طریق ترکیب نیازهای ارگانیک با انتظارات اجتماعی در مراحل گوناگون جامعه‌پذیری و در برخورد با محیط‌های اثباتی، اجتماعی و فرهنگی صورت می‌گیرد. هر قدر فرایند درونی کردن محیط‌های مختلف بیشتر باشد، به همان نسبت نیز تمایلات شخصیتی تعمیم‌یافته‌تر و مستقل‌تر از شرایط انضمامی خواهد گشت و این خود اجازه می‌دهد تا فرد بتواند به صورت مؤثرتری با تقاضاهای ناشی از نقش‌های گوناگون اجتماعی مواجه شود (چلبی، 227:1375).

در این رابطه، مونچ (1988)، با استفاده از چهارچوب اجیل (AGIL) پارسونز در سطح شرایط انسانی نظام شخصیت را دارای چهار بعد برون‌گرا، نژندی، انسجامی و شناختی تقسیم می‌کند. وی، فرایند شکل‌گیری تمایلات شخصیت پیشرفته را حاوی دو مرحله می‌داند که هر مرحله از سه فاز تشکیل یافته است. مرحله اول، تمایلات اساسی شکل می‌گیرد و در مرحله دوم در نتیجه نفوذ متقابل تمایلات اساسی، تمایلات اشتقاقی حاصل می‌شوند. بدین ترتیب، فرایند شکل‌گیری شخصیت پیشرفته در شش فاز دو مرحله‌ای به‌وجود می‌آید (هر مرحله شامل سه فاز). در فاز ششم، شش تمایل کوشش برای موفقیت، فعال‌گرایی، کنش بر پایه عاطفی عام،

کنترل محبط درونی و بیرونی، خردمندی و خودتنظیمی را می‌توان بیان‌گر وجود اخلاق مسئولیت و کنش هدفمند (شخصیت پیشرفته) دانست (چلبی 1375:235-236).

از خصوصیات شخصیت پیشرفته این است که در هر وضعیتی هدفمند است، استعداد یادگیری تعمیم‌یافته (هوش) خود را به کار می‌گیرد، بینش وسیع دارد و در همان حال تعهد تعمیم‌یافته‌ای (وفاداری) نسبت به همه (دیگران) دارد (چلبی، 1381:87-89). اگر این فرض را بپذیریم که انسان از یک سو، هدف و از سوی دیگر، وسیله توسعه است، در این صورت می‌توان ادعا کرد که در سطح خرد انسان نقش محوری را در امر توسعه ایفا می‌نماید. به علاوه، می‌توان گفت مهم‌ترین بعد انسانی در این سطح، نظام شخصیت اوست. به عبارت دیگر، از دیدگاه جامعه‌شناختی، فرایند جامعه‌پذیری که در آن نظام شخصیت شکل می‌گیرد، جزئی از فرایند توسعه است. با رشد شخصیت‌های انسانی، زمینه‌ای برای توسعه و تحول ساختاری فراهم می‌شود و با تحول و تعریض ساختاری، امکان بیشتر برای رشد شخصیت افراد بیشتر فراهم می‌آید. بدون نظم شخصیتی مطلوب، امکان دسترسی به یک نظم اجتماعی مطلوب میسر نیست و بالعکس. با این حساب تغییر سازنده یا توسعه ایجاب می‌کند که ساختار اجتماعی هم‌زمان فرایند تفکیک و انسجام را تجربه نماید و در همان حال نظام‌های شخصیت، فرایند تفکیک و انسجام را در فرایند جامعه‌پذیری تجربه کنند (چلبی 1375:236-237).

به عبارت دیگر، توسعه اجتماعی بدون افرادی با نوعی شخصیت رشد یافته امکان‌ناپذیر می‌نماید و در همان حال، بدون توسعه و تکامل ساختاری رشد شخصیت برای اکثریت و امکان مشارکت خلاقانه، آگاهانه و داوطلبانه اکثریت غیرقابل تصور است. به تعبیری ساده‌تر، تکامل ساختاری و رشد شخصیت اکثریت در به‌گشت اجتماعی در نظمی پویا لازم و ملزوم یکدیگرند (همان: 227).

در تحلیل محتوای سه مجموعه روایت از شخصیت ایرانیان؛ می‌توان گفت مستشرقان غربی، میزان خصلت‌های مثبت ایرانیان را 48/6 درصد و میزان خصلت‌های منفی آنان را 51/4 درصد دانسته‌اند. در حالی‌که، از نظر مستشرقان عربی اسلامی میزان خصایل مثبت و منفی ایرانیان به ترتیب 72/2 درصد و 27/8 درصد بوده است. سرانجام، متفکران ایرانی خصایل مثبت و منفی شخصیتی ایرانیان را به ترتیب 52/3 درصد و 48/7 درصد ذکر کرده‌اند (چلبی، 1381:71-76). مطالعه دیگری نیز توسط چلبی تحت عنوان «بررسی تجربی نظام شخصیت در ایران» در شهرهای تهران، تبریز، کرمان، مشهد و استهبان در استان فارس - به‌منظور سنجش شخصیت اجتماعی ایرانیان انجام پذیرفته است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که در ایران 7 نوع شخصیت وجود دارد که رایج‌ترین نوع آن شخصیت معمولی با سهم 27/3 درصد از

کل نمونه مورد مطالعه است. پس از آن، به ترتیب؛ شخصیت مضطرب (5/4 درصد)، آرام (5 درصد)، منفعل [ابتدایی یا ضعیف] (4/7 درصد)، فعال (4/4 درصد)، اجتماعی (3/4 درصد) و آرام، اجتماعی (3/1 درصد) قرار دارند که ویژگی‌های شخصیت اخیر، معاشرت‌پذیر بودن، نسبت به خانواده، دوستان و جامعه خود علاقه‌مند، پای‌بند و امیدوار بودن است. ضمن آن‌که، این نوع از شخصیت تمایل دارد حتی‌المقدور همه افراد را به یک چشم ببیند و در روابط اجتماعی با آن‌ها سهل‌گیر و بردبار باشد. به علاوه، در خود احساس آرامش خاطر کرده و در مواجهه با مشکلات معمولاً سردرگم و آشفتہ نمی‌شود. (همان 294:).

بدین ترتیب با توجه به مطالب بالا، می‌توان گفت سهم این نوع از شخصیت (آرام، اجتماعی که در واقع معادل شخصیت پیشرفته اجتماعی است) با توجه به نقش محوری آن در توسعه اجتماعی اقتصادی وضعیت قابل قبولی ندارد. لذا شایسته است به منظور روشن شدن علل این امر، به تبیین عوامل مختلف اجتماعی مؤثر بر تکوین شخصیت اجتماعی پیشرفته پرداخته شود.

اما با توجه به محدودیت‌های مختلف تحقیق از جمله مدت زمان انجام کار، نیروی انسانی مورد نیاز، قالب تحقیق و لجستیک مورد نیاز تحقیق به ناچار از بین عوامل اجتماعی گوناگون تنها به بررسی عواملی نظیر سرمایه اجتماعی، سرمایه فرهنگی، پایگاه اجتماعی اقتصادی والدین و برخی از ویژگی‌های جمعیت‌شناختی مؤثر بر شخصیت اجتماعی پیشرفته پرداخته‌ایم.

اهمیت و ضرورت انجام چنین پژوهش‌هایی به‌ویژه با توجه به آن‌که جامعه ایران برای دستیابی به توسعه اجتماعی اقتصادی نیازمند تربیت و پرورش افراد دارای شخصیت اجتماعی پیشرفته است، لذا می‌توان گفت از یک‌سو، با انجام چنین پژوهش‌هایی، دانش و معرفت ما از چگونگی وضعیت نیروی انسانی موجود جامعه ارتقا می‌یابد و از سوی دیگر، می‌توان پیشنهادهای و توصیه‌های مناسب به سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان اجرایی به‌ویژه در مکانیزم و فرآیند جامعه‌پذیری برای پرورش نیروی انسانی دارای شخصیت اجتماعی پیشرفته در عرصه‌های خانواده، مدرسه، رسانه‌های جمعی و محیط کار ارائه نمود.

بر این اساس این پژوهش متولی پاسخگویی به سؤالات زیر است:

1. سرمایه فرهنگی والدین چه تأثیری بر شخصیت اجتماعی پیشرفته جوانان شهر بابل دارد؟
2. سرمایه اجتماعی والدین بر شخصیت اجتماعی پیشرفته جوانان شهر بابل چه تأثیری دارد؟

3. پایگاه اجتماعی اقتصادی والدین چه تأثیری بر شخصیت اجتماعی پیشرفته جوانان شهر بابل دارد؟
4. منطقه محل سکونت و متغیرهای جمعیت‌شناختی چه تأثیری بر شخصیت اجتماعی پیشرفته جوانان شهر بابل دارند؟

مرور مطالعات تجربی

در باب موضوع مورد مطالعه در خارج و داخل تحقیقات مختلفی صورت گرفته است که به صورت اجمالی به مرور برخی از آن‌ها پرداخته می‌شود.

از جمله مطالعاتی که درباره ویژگی‌های شخصیت ملی صورت گرفته است، بررسی تفاوت 37 کشور در ابعاد برون‌گرایی¹⁰²، روان‌نژندی¹⁰³، روان‌پریشی¹⁰⁴، ابعاد اقتصادی، جمعیتی و

همبستگی‌های دیگر است که ایران نیز جزء آن‌ها بوده است. در این بررسی، میانگین نمرات ملت‌ها در ابعاد برون‌گرایی، روان‌نژندی، روان‌پریشی، اخلاق کار و رقابت به‌دست آمده است. این متغیرها با متغیرهایی چون درآمد ملی، میزان خودکشی، قتل و الکلیسم همبستگی درونی داشته‌اند. تحلیل عاملی نیز وجود سه عامل برون‌گرایی، روان‌نژندی و روان‌پریشی را در مورد شخصیت ایرانیان تأیید کرده است (به نقل از چلبی، 45:1381). باید به این نکته اشاره کرد که میانگین امتیاز برون‌گرایی در ایران (15) که بعد از کشور چین (13/7) قرار داشته و نسبت به سایر کشورها ضعیف‌تر است. امتیاز روان‌نژندی (13/2) و روان‌پریشی (5) در حد نسبتاً متوسطی در مقایسه با سایر کشورها قرار دارد (لین و مارتین، 1994).

بررسی دیگر درباره منش ایرانی مطالعه مک کلند با عنوان «منش ملی و رشد اقتصادی در ایران و ترکیه» (1963) است. روش بررسی مک کلند، این است که منش ملی را می‌توان از طریق سیستم‌های نمادینی بررسی کرد، که به میزان وسیعی در کل فرهنگ جامعه اشاعه دارند. این رهیافت عام با مقایسه کیفی منش ملی ترک‌ها و ایرانی‌ها صورت پذیرفته است که وی آن را در کتاب **جامعه موفق** گزارش کرده است. در این کتاب فرضیه، ارتباط نیاز به موفقیت بالا و رشد اقتصادی سریع‌تر مطرح شده است. در این رابطه مک کلند 21 داستان از مجموعه داستان‌های کتاب‌های درسی 2 کشور را در حدود سال 1950 مورد بررسی قرار داده است. جدول ذیل نتایج تحلیل داستان‌های دو کشور ایران و ترکیه را در سه بعد زیر نشان می‌دهد. (مک کلند، 160:1963).

جدول شماره 1. نمرات استاندارد نیاز به موفقیت¹⁰⁵، نیاز به پیوندهای اجتماعی¹⁰⁶ و نیاز به قدرت در

داستان‌های کودکان ترك و ایرانی در سال 1950

شاخص‌نیاز به موفقیت‌نیاز به پیوندهای اجتماع‌نیاز به قدرت

ترکیه+16/1/260-0/88-

ایران+0/23-2/43-1/08-

ارقام مندرج در جدول نشان می‌دهد که امتیاز نیاز به موفقیت در داستان‌های ترکیه خیلی بالا و نمرات داستان‌های ایران در این زمینه خیلی پایین و در حقیقت در پایین‌ترین چارک امتیازات بین کشورها قرار دارد. متغیر دیگر، نیاز به پیوندهای اجتماعی است هم در ترکیه و هم در ایران به‌خصوص ایران - نیاز به پیوند اجتماعی پایین است. امتیاز دیگر، نیاز به قدرت است که دلالت بر کنترل رفتار اشخاص و امر و نهی به آنان دارد. در بین کشورهای مورد بررسی در کتاب **جامعه موفق** کشورهایی که در داستان‌هایشان نیاز به قدرت بالا و نیاز به وابستگی پایین است، به‌ندرت حکومت‌های غیر دیکتاتور یا غیر توتالیتر حاکم بوده است. مطالعه موجود نشان می‌دهد که در ترکیه نیاز به پیوندهای اجتماعی و نیاز به قدرت در آن کشور پایین است. آن‌ها حقوق فردی را به درستی رعایت نمی‌کنند. اما، برخوردهای وحشیانه با مخالفان خود ندارند. مورد ایران کاملاً متفاوت است و داستان‌ها مؤید الگوهای توتالیتر و نیاز به پیوندهای اجتماعی پایین و نیاز به قدرت بالاست. بنابراین، ایران آینده خونینی خواهد داشت و شاه یا در سرکوب مخالفان به زور متوسل می‌شود یا با انقلاب برکنار می‌شود [زمان این پیش‌بینی سال 1963 و داستان‌های مورد بررسی مربوط به سال 1950 بوده است] (مک کلند، 1963:160-165).

همچنین لوی، در فرایند تبدیل اعتماد خاص به اعتماد عام [به‌عنوان یکی از قطب‌های شخصیت اجتماعی پیشرفته] نقش عمده را از آن تربیت فرهنگی و اجتماع‌پذیری افراد

می‌داند. سؤال محوری لوی این است که آیا آن‌چنان که پاتنام ادعا می‌کند، اعتماد حاصل از مشارکت افراد در گروه‌های کوچک شهروندی (اعتماد خاص) به خودی خود به تقویت اعتماد آنان نسبت به سایر افراد جامعه (اعتماد عام) منجر می‌شود، و یا عوامل دیگری نیز دست‌اندرکارند. پاسخ او به این سؤال این است که بذریه اولیه اعتماد و یا عدم اعتماد را ارزش‌های فرهنگی ستابنده و یا نکوهنده اعتماد در ذهن افراد جامعه در خانواده می‌پراکنند (لوی، 1996).

¹⁰⁵ rof deen .

¹⁰⁶ rof deen .

سرمایه اجتماعی تشکیل شده در محلات و چگونگی تأثیرگذاری آن بر فرصت‌های اجتماعی ساکنان نیز از اواخر دهه 1980 مورد توجه محققان قرار گرفت. نقطه شروع این دسته از مطالعات، در کتاب اثرگذار جامعه‌شناس سیاه‌پوست آمریکایی، ویلسون بود که به تحلیل بافت اجتماعی محلات سیاه‌پوست‌نشین و ارتباط آن با وضعیت فرهنگی و اقتصادی سیاهان آمریکایی اختصاص داشتند. به‌نظر ویلسون، تمرکز غیرمعارف و سنگین سیاهان در محلات فقیرنشین موجب شده نوعی خرده‌فرهنگ خاص خود را ایجاد کنند، خرده‌فرهنگی که در آن احترام به ارزش‌ها و هنجارهای جامعه، از جمله گرایش به تحصیل، داشتن شغل و برنامه‌ریزی برای زندگی، جای چندانی ندارند (ویلسون 1987 و 1996). به‌عنوان شاهدهی بر این بحث عمومی، فرناندز کلی طی مطالعه‌ای در مورد دختران سیاه‌پوست در ایالت بالتیمور آمریکا تأثیر این ویژگی محله‌ای را به‌خصوص بر دختران سیاه‌پوست نسبت به زندگی، تحصیل، خانواده و غیره نشان داده و به این نتیجه رسیده است که دختران سیاه‌پوست ساکن محلات فقیرنشین در زندگی خانوادگی، تحصیلی و شغلی از موفقیت قابل توجهی در مقایسه با دختران ساکن محلات مرفه و متوسط برخوردار نشده‌اند (به نقل از کلی، 1995).

کاظمی‌پور و هالی نیز مشابه چنین پدیده‌ای را در محلات فقیرنشین شهرهای کانادا و عمدتاً در میان مهاجران جهان سومی مقیم این کشور یافته‌اند. یافته‌های آنان حاکی از آن است که گروه مرجع آنان به‌تدریج دچار دگرگونی شده، و لذا آنان به جای تلاش برای نزدیک کردن وضعیت اقتصادی اجتماعی خود به وضعیت طبقه متوسط بومی، سعی می‌کنند تا هر چه بیشتر به فقیران بومی شبیه شوند (کاظمی‌پور و هالی 1997؛ الف 2000؛ ب 2000؛ و کاظمی‌پور، 2000).

با انتشار این مطالعات پیش‌تاز، راه بررسی سایر جنبه‌های حیات اجتماعی و ارتباط آن‌ها با سرمایه اجتماعی نیز هموار شد. از میان این مطالعات می‌توان به بررسی میزان سرمایه اجتماعی خانواده و ارتباط آن با موفقیت تحصیلی فرزندان (پارسل و دوفور، 2001؛ وایت و کافمن، 1995؛ استانتون و دورنباخ، 1995؛ کلمن، 1988)، ارتباط سرمایه اجتماعی با وضع افراد به لحاظ سلامت جسمی و روحی (لینچ و همکاران، 2000) و بالأخره تأثیر سرمایه اجتماعی روی میزان رضایت افراد از زندگی اشاره کرد.

لرمن و همکارانش، در تحقیقات خود که در 39 کشور توسعه‌یافته و در حال توسعه انجام پذیرفته نشان داده‌اند که سرمایه اجتماعی از طریق تقویت و گسترش ارزش‌ها و هنجارهای مشترک سبب کاهش خشونت در جامعه می‌شود (به نقل از شریفیان ثانی، 1380).

جیمز کلمن، رابطه بین انواع متفاوت خانواده از نظر انتظارات متفاوت والدین، حضور

والدین و تعداد فرزندان را با احتمال ترك تحصیل مورد مطالعه قرار داده است. وی به این نتیجه رسیده است که؛ فقدان سرمایه اجتماعی در خانواده مانع از آن می‌شود که کودکان بتوانند از سرمایه انسانی والدین خود استفاده کنند و همچنین موجب افزایش نرخ ترك تحصیل در میان فرزندان آن‌ها می‌شود. تعداد خواهرها و برادرها در خانواده موجب می‌شود فرزندان از توجه کمتری از ناحیه پدر و مادر خود برخوردار شوند و این وضع به‌نوبه خود دستاوردهای تحصیلی ضعیف‌تری را به‌دنبال دارد. کلمن با بررسی خود به این نتیجه می‌رسد که سرمایه اجتماعی در خانواده منبع مهمی برای تحصیل فرزندان خانواده است؛ همان‌طور که سرمایه‌های اقتصادی و انسانی چنین هستند (کلمن، 1384: 77-78). کی هان کیم در يك مطالعه پیمایشی، تأثیر برخی از زمینه‌های خانوادگی را (سرمایه اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی) بر ادامه تحصیل از دوره راهنمایی تا مقاطع تحصیلات تکمیلی مورد مطالعه قرار داده است. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که با بالا رفتن سطوح تحصیلی، نقش سرمایه اجتماعی خانواده‌ها نیز افزایش می‌یابد. (کیم، 2004: 334-349؛ به نقل از قاسمی و کاظمی، 1387).

«بررسی تأثیر سرمایه فرهنگی خانواده بر هویت اجتماعی جوانان شهر تهران» عنوان پژوهشی است که شارع‌پور و خوش‌فر انجام داده‌اند. این پژوهش براساس نظریه بوردیو شکل گرفته است. بوردیو سرمایه فرهنگی را دارای سه بعد اصلی می‌داند: بعد ذهنی؛ که شامل تمایلات و گرایش‌های روانی فرد نسبت به استفاده از کالاهای فرهنگی می‌باشد. بعد عینی؛ که شامل میزان مصرف کالاهای فرهنگی می‌گردد. بعد نهادی؛ که شامل مدارك و مدارج تحصیلی و علمی فرهنگی می‌باشد. برخی از نتایج تحقیق بدین شرح می‌باشند:

1. سرمایه فرهنگی با چهار نوع هویت (خانوادگی، فردی، مذهبی و ملی) همبستگی مثبت دارد.
  2. سرمایه فرهنگی ذهنی بیشترین همبستگی مثبت را با هویت‌های ملی و مذهبی داشته و کمترین همبستگی مثبت را با هویت‌های فردی و خانوادگی دارا می‌باشد (شارع‌پور و خوش‌فر، 1380).
- از دیگر پژوهش‌های انجام شده، پژوهش «تأثیر سرمایه فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی خانواده بر روی موفقیت تحصیلی و شغلی فرزندان در تهران» است پژوهش‌گر، سرمایه فرهنگی را به‌عنوان صلاحیت در فرهنگ پایگاه‌ها، ایده‌ها و گرایش‌ها تعریف می‌کند و آن را اغلب يك سازوکار مهم در بازار تولید سلسله‌مراتب اجتماعی و تحصیلی در نظر می‌گیرد. به‌علاوه، در تعریف سرمایه اجتماعی بیان می‌دارد، سرمایه اجتماعی مجموعه‌ای از روابط و معلومات و

اطلاعات و امتیازات است که فرد برای حفظ کردن یا به دست آوردن يك موقعیت اجتماعی از آن استفاده می‌کند، مهم‌ترین نتایج این پژوهش بدین شرح است (سمیعی، 1379).

1. سرمایه فرهنگی زنان بیش از مردان می‌باشد.

2. سرمایه فرهنگی و موفقیت تحصیلی رابطه کاملاً معنی‌دار دارند.

«بررسی تجربی نظام شخصیت در ایران» از دیگر تحقیقاتی است که توسط چلبی در طی سال‌های 1375-1381، در پنج شهر تهران، مشهد، تبریز، کرمان و استهبان» به اجرا درآمده است. چلبی نظام شخصیت را براساس چهار بعد برون‌گرایی، نژندی، انسجامی و نمادی مورد بررسی قرار داده است. وی، در نهایت به این نتیجه می‌رسد که یکی از رایج‌ترین نوع شخصیت در ایران، شخصیت مضطرب است. چنین افرادی اغلب مأیوس، دلواپس، پشیمان، زودرنج و آشفته از درون هستند (چلبی، 1381).

از جمله دیگر تحقیقات انجام شده، پژوهش «نقش خانواده در تکوین شخصیت اجتماعی دانش‌آموزان کلاس پنجم ابتدایی در منطقه 6 آموزش و پرورش تهران» است، یافته‌های تحقیق حاکی از آن است که بین امکانات موجود در خانواده، واگذاری مسئولیت و وجود تقسیم کار در خانواده، خواندن کتاب قصه برای فرزندان در خانواده و نوع شخصیت اجتماعی فرزندان رابطه معنی‌دار وجود دارد (زارع، 1382:189).

در پژوهش «بحران هویت: هویت جمعی، دینامیسم و مکانیسم تحول آن در ایران» که توسط عبداللهی انجام پذیرفته است، محقق به این نتیجه رسیده که در ایران دو نوع نظام شخصیتی خاص‌گرا و نظام شخصیتی عام‌گرا وجود دارد. از مجموع رؤسای خانوارهای مورد بررسی در جامعه عشایری، 80 درصد در جامعه روستایی و بیش از يك سوم آن‌ها در جامعه شهری، دارای هویت‌های کوچک و خاص‌گرایانه در سطح هم‌قوم یا سطوح پایین‌تر از آن نظیر هم روستا و هم طایفه بوده‌اند. ضمن این‌که براساس نتایج پژوهش یادشده، بین نوع نظام شخصیتی و نوع جامعه محل سکونت افراد رابطه معناداری وجود دارد (عبداللهی، 1373).

«روابط خانوادگی و کنش مبتنی بر دلبستگی عاطفی تعمیم‌یافته در جوانان» از دیگر پژوهش‌های به انجام رسیده است. نتایج این تحقیق نشان داد اکثر جوانان از وضعیت عاطفی خانواده خود راضی بودند. در این میان فضای عاطفی برای پسران بیش از دختران مهیا بوده است و از طرفی وضعیت کنش مبتنی بر دلبستگی عاطفی تعمیم‌یافته جوانان در حد متوسط و دختران نسبت به پسران از کنش مبتنی بر دلبستگی عاطفی تعمیم‌یافته‌تری برخوردار بوده‌اند (سفیری و جزایری، 1384:166-184).

پژوهش دیگر با عنوان «تأثیر خانواده بر تکوین شخصیت اجتماعی پیشرفته» است که

توسط جزایری انجام یافته است. او، می‌خواهد نشان دهد که شخصیت پیشرفته اجتماعی محصول واقعی کدام خانواده به‌عنوان (نماینده ساختار اجتماعی) و با چه مشخصه‌هایی است. یافته‌های پژوهش، حاکی از آن است که در مجموع 33/4 درصد از نوجوانان به لحاظ ویژگی‌های شخصیتی دارای امتیازات پایین و خیلی پایین هستند. یعنی صفاتی نظیر کوشش برای موفقیت، فعال‌گرایی، کنش عاطفی عام، خردورزی، کنترل محیط درونی و بیرونی و خودتنظیمی در حد پایین و خیلی پایین در آن‌ها وجود دارد. 15/9 از نوجوانان نیز صفات یادشده را در حد متوسط و 36/5 درصد از آن‌ها ویژگی‌های فوق را در سطح بالا و بسیار بالا داشته‌اند. به‌علاوه، میان روابط عاطفی خانواده و رشد شخصیت نیز رابطه معناداری وجود دارد. با توجه به این، یافته‌ها نشان می‌دهند که رابطه عاطفی در خانواده با رشد ابعاد شخصیتی ارتباط مثبت و معناداری دارد. ضمن آن‌که منبع دانش که معرف سرمایه فرهنگی خانواده است بیشترین تأثیر را بر رشد ابعاد شخصیتی دارا است. (جزایری، 1382:70-71).

چهارچوب نظری

سنجش شخصیت‌نمایی غالباً به دو شیوه متفاوت انجام می‌شود: شیوه استقرایی محض که در آن شخصیت‌نمایی بدون پشتوانه تئوریک و معمولاً با استفاده از روش تحلیل عاملی اندازه‌گیری می‌شود و شیوه قیاسی که در آن شخصیت بر مبنای چهارچوب نظری خاصی مفهوم‌سازی و براساس آن اندازه‌گیری می‌شود (چلبی، 1381:79). تحقیق حاضر با استفاده از رویکرد دوم یعنی با استعانت از چهارچوب مفهومی خاصی به بررسی و سنجش شخصیت بارز می‌پردازد. برای معرفی این چهارچوب، ابتدا درک مفهومی از انسان یا به تعبیری الگوی مفهومی انسان و به‌دنبال آن درک مفهومی از شخصیت و یا الگوی مفهومی شخصیت ارائه می‌شود.

تقریباً از دهه 1980 به بعد، به لحاظ نظری ما شاهد نضج گرایش انسجامی در حوزه‌های مختلف علوم انسانی هستیم. این گرایش درصدد آن است تا با پرهیز از دوگانه‌گرایی دکارتی، نظریه‌های مختلف را در یک حوزه حتی آن‌هایی که با هم رقیب هستند، با یکدیگر ادغام و ترکیب نمایند (چلبی، 1375؛ فارارو، 1989). حاصل این تلاش نظری (متاتئوریک) اغلب منجر به درک مفهومی چند بعدی در مورد مفاهیم اساسی همچون جامعه، انسان، شخصیت، کنش و نظایر آن - در علوم انسانی شده است. بدین ترتیب، می‌توان گفت که در رویکرد جدید یعنی دیدگاه رابطه‌ای¹⁰⁷ - سعی می‌شود «دوئیت‌های» مختلف را دو وجه یک چیز بداند و آن را

در ارتباط هم‌زی‌گری¹⁰⁸ با یکدیگر ببیند (چلبی، 1381:82-83).

در این پژوهش فرض اول این است که انسان يك «واحد زیستی، روانی و اجتماعی» است با ظرفیت اجرای منحصر به فرد که او را از سایر موجودات جدا می‌کند.

دومین فرض، این است که انسان حداقل چهار علقه افضل دارد، شامل: علقه مادی، علقه امنیتی، علقه اجتماعی (ارتباطی) و علقه شناختی. اگر این چهار علقه را در قالب اجیل (AGIL) پارسونز در نظر بگیریم، علقه مادی مربوط به بعد A است. در این بعد هر واحد اجتماعی در هر سطحی از جمله انسان که موجودی نیازمند (انسان اقتصادی) است، جهت کسب انرژی دست به ارتباط انطباقی با محیط اثباتی خود می‌زند.

علقه امنیتی مربوط به بعد G است. در این بعد انسان موجودی هدفمند و بالقوه مضطرب (انسان سیاسی) است که جهت حفظ آرامش و صیانت خود در ارتباط با محیط اثباتی و اجتماعی (در ارتباط با دیگران) درصدد تحقق اهداف خود برمی‌آید. است. در این بعد انسان موجودی اجتماعی¹¹⁰ [علقه ارتباطی¹⁰⁹ (اجتماعی) مربوط به بعد

(انسان اجتماعی یا انسان‌گروه¹¹¹) است که در ارتباط با محیط اجتماعی خود با دیگران رابطه

اظهاری (عاطفی) متقابل برقرار می‌کند. پایه انسانی تشکیل «ما» و اجتماع همین علقه ارتباطی انسان است. سرانجام، علقه‌شناختی مربوط به بعد L است. در این بعد انسان موجودی دارای آگاهی و خلاق (انسان‌شناختی یا انسان نمادی) است که در ارتباط با محیط فرهنگی خود با اعیان اجتماعی و فرهنگی رابطه گفتگومانی و نمادین برقرار می‌کند (همان: 84).

الگوی مفهومی شخصیت

مفهوم شخصیت، همانند مفهوم انسان، در ادبیات به صور گوناگون مفهوم‌سازی می‌شود (چلبی، 1375؛ کاپلان، 1961؛ زیگلر، 1992؛ مونچ، 1988؛ ایون، 1994). در الگوی جامعه‌شناختی، شخصیت نظام تمایلات هنجاری شده تعریف می‌شود. علاوه بر این، در این الگو شخصیت نظام واسطه بین نظام ارگانیک (آلی) و نظام اجتماعی (جامعه) تلقی می‌شود که در اثر جامعه‌پذیری تکوین و رشد می‌یابد.

تمایلات، نیازهای هنجاری شده‌ای هستند که طی فرایند جامعه‌پذیری حاصل می‌شوند. موجود انسانی هنگام تولد به‌عنوان نظام ارگانیک چیزی جز ماشین نیاز با ظرفیت بالقوه نیست. طی فرایند جامعه‌پذیری، فرد در راستای علائق افضل خود در برخورد با نظام‌های اثباتی،

¹⁰⁸ cilobmyS .

¹⁰⁹ lanummoC .

¹¹⁰ .

¹¹¹ .

اجتماعی و فرهنگی آن‌ها را درونی می‌کند و به‌تدریج تمایلات (نیازهای هنجاری شده) گوناگون و در عین حال مرتبط به‌هم را کسب می‌نماید و از این طریق حایز شخصیت می‌شود (چلبی، 1375). به‌عبارت دیگر، تشکل و رشد شخصیت از طریق ترکیب نیازهای ارگانیک (آلی) با انتظارات اجتماعی در مراحل گوناگون جامعه‌پذیری و در برخورد با محیط‌های اثباتی، اجتماعی و فرهنگی صورت می‌گیرد. با تشکل شخصیت، اجتماع دیگر چیز غریبه و جدا از فرد نیست بلکه جزئی از او و در اوست، گرچه هر دو همانند هم نیستند (چلبی، 1375؛ مونچ، 1988). انتظارات اجتماعی به طرق مختلف در زمینه‌های اجتماعی متفاوت بر دوش انسان گذاشته می‌شود. این تجربه از طریق فرایند جامعه‌پذیری صورت می‌گیرد. زمینه‌های اجتماعی اغلب از ریزترین نظام اجتماعی یعنی نظام مادرفرزندی شروع می‌شود و به‌دنبال آن فرد با نظام پدرفرزندی، خواهربرادری، مدرسه، گروه همسالان، گروه‌های حرفه‌ای و غیره مواجه می‌شود (چلبی، 1375).

قطب‌های تنظیم‌کنش یا رسانه‌های چهارگانه نظام شخصیت عبارت‌اند از: هوش یا استعداد یادگیری (A) ظرفیت اجرا یا اراده، (G) وابستگی عاطفی یا وفاداری (I) و هویت خود یا بینش فردی (L). هوش استعداد یادگیری تعمیم‌یافته است که در نظام رفتاری شخصیت متمرکز شده است. این قطب از طریق برخورد اثباتی فرد با محیط‌های مختلف حاصل می‌شود. در نقطه مقابل، قطب وابستگی عاطفی یا وفاداری است که نقش نظم‌دهندگی هنجارهای رفتار را ایفا می‌کند. (همان). از دیگر رسانه‌های تنظیم‌کنش در نظام شخصیت ظرفیت اجرا (اراده) است. ظرفیت اجرا

یا اراده (خودمستقل) نتیجه نفوذ متقابل نیازهای ارگانیک یا محیط‌های اثباتی، فرهنگی

و اجتماعی است. در ارتباط با این چهار رسانه شخصیتی می‌توان گفت که شخصیت پیشرفته شخصیتی است که در آن هوش، اراده، وفاداری و بینش متناسب با هم رشد پیدا کرده و

همگی هم‌زمان در یکدیگر نفوذ متقابل داشته‌اند. به‌عبارتی، شخصیت پیشرفته در هر

وضعیتی هدفمند است، استعداد یادگیری تعمیم‌یافته (هوش) خود را به کار می‌گیرد. بینش وسیع دارد و در همان حال تعهد تعمیم‌یافته‌ای (وفاداری) نسبت به همه (دیگران) دارد (مونچ،

1988).

با عنایت به آنچه گذشت می‌توان متناظر با رسانه‌های چهارگانه تنظیم‌کنش به لحاظ تحلیلی چهاربعد عمده برای نظام شخصیت در قالب آجیل پارسونزی قابل شد. چهاربعد اصلی نظام شخصیت عبارت‌اند از: بعد برون‌گرایی، بعد نژندی، بعد انسجامی و بعد شناختی. نمودار ذیل ابعاد چهارگانه اصلی نظام شخصیت را در قالب آجیل نشان می‌دهد.

برون‌گرایی (فعال‌گرایی) نژندی (اضطراب)

شناختی (نمادی) انسجامی (معاشرت‌پذیری)

IL

درواقع، کم و کیف همین تمایلات و چندوچون نحوه ترکیب آن‌ها با یکدیگر در راستای چهار بعد نظام شخصیتی است که در نهایت نظام شخصیتی فرد معینی را به صورت انضمامی مشخص می‌کند. در ذیل به اجمال به معرفی مفهومی هر یک از این ابعاد و اجزای اصلی (تمایلات) آن می‌پردازیم:

1. بعد برون‌گرایی (A) از اجزای تمایلاتی تشکیل شده است که میزان و کیفیت میل به فعال شدن روی محیط‌ها را به صورت اثباتی جهت رفع حوائج فردی، تسلط بر محیط و نیل به اهداف می‌رسانند. تمایلات تشکیل‌دهنده این بعد (A) عبارت‌اند از: میل به فعال‌گرایی، میل به انطباق با محیط اثباتی، میل به کسب موفقیت، و تمایل به کنترل محیط.
2. بعد نژندی (G) از عناصری تشکیل شده است که تمایل به اضطراب، بی‌اعتمادی و

یأس را می‌سجد. اجزای تشکیل‌دهنده این بعد عبارت‌اند از: میل به اضطراب درونی، میل

به اضطراب بیرونی، میل به اعتماد انضمامی (شخصی)، اعتماد تعمیم‌یافته (غیرشخصی) و

یأس.

3. بعد انسجامی (I) شامل تمایلات معاشرت‌پذیری است. اجزای آن عبارت‌اند از: میل به وابستگی عاطفی انضمامی، میل به سازگاری اجتماعی، میل به تعهد انضمامی، میل به وابستگی عاطفی تعمیم‌یافته، میل به خود تنظیمی، میل به تعهد تعمیم‌یافته، میل به عام‌گرایی، و میل به بردباری اجتماعی.

4. بعد نمادی (L) شامل تمایلات شناختی است. تمایلات سازنده این بعد عبارت‌اند از: میل به تجربه‌گرایی، میل به خردورزی، میل به اجتناب از عدم تعین شناختی، میل به نمادگرایی، میل به آینده‌گرایی و میل به برنامه‌ریزی (همان: 92). در مجموع، به‌نظر مونیچ فرایند شکل‌گیری تمایلات شخصیت پیشرفته حاوی دو مرحله است که هر مرحله نیز از سه فاز تشکیل شده است (مونیچ، 1988: فصل چهارم).

نقش خانواده در جامعه‌پذیری

همان‌گونه که قبلاً گفته شد تکوین و رشد شخصیت اجتماعی تنها از طریق فرآیند جامعه‌پذیری امکان‌پذیر است. عوامل اجتماعی شدن افراد انسانی متعدّدند لیکن، شاید بتوان ادعا کرد که سهم و نقش خانواده در مقایسه با سایر عوامل اجتماعی شدن بی‌بدیل و غیرقابل انکار است. به‌نظر آنتونی گیدنز، یکی از فرایندهایی که بر ارتباط والدین و فرزندان تأثیر می‌گذارد، نحوه اجتماعی شدن فرزندان در خانواده است. به‌زعم وی، اجتماعی شدن قبل از هرچیز در يك زمینه خانوادگی رخ می‌دهد، اما تفاوت‌های زیادی در مورد ماهیت زندگی‌های خانوادگی مشاهده می‌شود. منطقه محل سکونت، سن و جنس کودک و طبقه اجتماعی خانواده‌ای که فرد در آن متولد می‌شود، بر الگوهای اجتماعی شدن افراد به‌شدت تأثیر می‌گذارد. به‌عنوان مثال، موقعیت منزلتی منطقه در شکل‌گیری نوع و ابعاد شخصیت و رفتارهای افراد تأثیر عمده‌ای دارد. شاو و مک‌کی با استفاده از رویکرد مکتب شیکاگو، اثر اقتصادی منطقه، ناهمگونی نژادی و جابه‌جایی جمعیت را بر رفتار انحرافی افراد مورد مطالعه قرار داده‌اند. نتیجه بررسی آن‌ها نشان داد که نسبت بز هکاری جوانان با الگوهای فضایی مطابقت دارد. این الگوی فضایی با مجموعه‌ای از مسائل اجتماعی مشخص می‌شود. شبکه ارتباطات بین شخصی، شامل خانواده، گروه همالان و شبکه همسایگی در این رابطه اثر غیرقابل انکاری دارد. شاو و مک‌کی در نهایت نتیجه می‌گیرند که تبیین مسئله بز هکاری با محیط همسایگی گره خورده است (به نقل از ونگ، 2004). بدین‌ترتیب، می‌توان گفت افراد ساکن در مناطق محروم شهری، با تجربه فقر و بیکاری، جابه‌جایی و تحرك مکانی، تراکم شدید جمعیت، دسترسی کم به منابع، امتیازات و فرصت‌های اجتماعی، فاصله بین امکانات و انتظارات، سرمایه اجتماعی و خودکنترلی و کنترل اجتماعی ضعیف بیشتر در معرض فرصت‌ها و موقعیت‌های منتهی به ناکامی قرار می‌گیرند و در تعامل و مقایسه خود با دیگران به سستی و بلا تکلیفی، عدم اعتماد و بی‌اطمینانی بیشتر می‌رسند که پیامد آن رفتار انحرافی اضطرابی مثل محرومیت و یأس است (آزاده، 1387). کودکان شیوه‌های رفتاری ویژه پدر و مادر یا دیگران را در همسایگی یا اجتماع محلی‌شان فرا می‌گیرند؛ این الگوهای مختلف پرورش کودک و انضباط، همراه با ارزش‌ها و انتظارات متعارض، در زندگی فرد تأثیر به‌سزایی دارد. گیدنز برای پیشبرد دموکراسی به‌عنوان یکی از جلوه‌های سرمایه اجتماعی، به خانواده اعتقاد زیادی دارد و معتقد است که خانواده يك نهاد اصلی جامعه مدنی است. گیدنز در نظریات خود در رابطه با روابط اجتماعی و سرمایه اجتماعی نقش زیادی را به خانواده‌ها می‌دهد، چنان‌که به اعتقاد وی، اعتماد بنیادین، که در دوران کودکی

توسط والدین کودک، در او به وجود می‌آید نقش زیادی در ایجاد اعتماد در جامعه در آینده دارد (گینز، 1373). بدین ترتیب، می‌توان گفت که نوع خانواده و امکانات و سرمایه‌های مختلفی که در اختیار دارند می‌توانند بر تکوین شخصیت اجتماعی فرزندان آن‌ها تأثیر بگذارند. به عنوان مثال، کلمن سرمایه اجتماعی و سرمایه انسانی را مکمل یکدیگر می‌داند و در این زمینه سازمان‌هایی چون بانک جهانی و سازمان همکاری اقتصادی و توسعه¹¹² با کلمن هم عقیده بوده و هر دو را تقویت کننده یکدیگر می‌دانند (فیلد، 2003: 8-9). به عقیده کلمن هر چه سرمایه اجتماعی در درون نظام خانواده بیشتر باشد، تعداد والدین و دانش‌آموزانی که مقررات جدید درباره تکالیف خانگی را محترم می‌شمارند بیشتر خواهد شد. اجرای این تعهدات مستلزم آن خواهد بود که والدین با دقت بیشتری فعالیت‌های فرزندان خود را زیر نظر بگیرند. صرف وقت بیشتر برای فرزندان به معنی صرف وقت کمتری برای امور دیگر خواهد بود. دانش‌آموزان نیز ناگزیر خواهند شد بخشی از وقت خود را که صرف تماشای تلویزیون یا دیدن دوستان می‌کردند، به انجام تکالیف مدرسه اختصاص دهند. بدین ترتیب، هم دانش‌آموزان و هم والدین در راستای منافع جمع عمل می‌کنند (کلمن، 1988: 104-105).

کلمن معتقد است که سرمایه اجتماعی به‌طور خاصی از طریق پیوندهای نخستین مثل خویشاوندی بروز می‌کند. وی چنین بیان می‌کند که ریشه‌های مؤثرترین اشکال سرمایه اجتماعی به روابط ایجاد شده در دوران کودکی برمی‌گردد (فیلد، 182-181: 1386). در جریان زندگی، جامعه‌پذیری در روابط پیچیده نهادهایی همچون خانواده، مدرسه و محله صورت می‌گیرد. این نهادها به‌عنوان مسیر اولیه بر رفتار نوجوانان تأثیری ماندگار و دائمی دارند. خانواده به‌عنوان کوچک‌ترین واحد اجتماعی، اساس تشکیل جامعه و حفظ روابط انسانی را به عهده دارد. پیوندهای درون خانواده مکان‌هایی برای شکل‌گیری الگوهای رفتاری نوجوانان است و آن‌ها را در بسیاری از تصمیمات رفتاری و روابط اجتماعی راهنمایی می‌کنند. الگوهای رفتاری نهادها دربرگیرنده راه‌هایی برای مدیریت رفتار و حل تعارضات رفتاری است (رایت و فیتز پاتریک، 2006: 1435 به نقل از حیدری، 1388). اگرچه در تعریف سرمایه اجتماعی

در خانواده توافق کلی وجود ندارد، لیکن افرادی نظیر رایت و همکارانش (2001) سرمایه اجتماعی در خانواده را مفهومی می‌دانند که دارای پهنه وسیعی از بار معنایی است. از

دیدگاه آن‌ها سرمایه اجتماعی در خانواده باید شامل هر نوع روابطی باشد که کودک از درون

خانواده و از طریق خانواده برقرار می‌کند (گاتی و ترمبلی، 2007:237).

به‌طور کلی، در بیان تعریف سرمایه اجتماعی تمایز چندانی بین کلمن و پوتنام مشاهده نمی‌شود اما کلمن آن را در سطح یک گروه بررسی می‌کند در حالی که پوتنام آن را در سطح منطقه‌ای و ملی مطرح می‌سازد، (وینتر، 2000:4). پوتنام شبکه‌های اجتماعی خانواده را به دو نوع افقی و عمودی تقسیم می‌کند، در خانواده‌های اقتدارگرا و استبدادی، روابط عمودی و سلسله‌مراتبی حاکم است و در خانواده‌های دموکراتیک یا اقناع‌گرا، روابط میان اعضای خانواده، روابط افقی بوده و اعضای خانواده بر اساس ارزش‌هایی چون قانون‌مندی، احترام متقابل و مشارکت و همکاری و... عمل می‌کنند (قاسمی و کاظمی، 203-202:1387).

فوکویاما خانواده را به‌عنوان یکی از منابع حایز اهمیت سرمایه اجتماعی در سطح جهان می‌شناسد. وینتر نیز در قالب جدول زیر به نقش مستقیم و غیرمستقیم خانواده در تولید سرمایه اجتماعی درون و بیرون آن اشاره می‌کند (وینتر، 2000:14).

جدول شماره 2. عوامل مرتبط با سرمایه اجتماعی

سرمایه اجتماعی درون خانواده سرمایه اجتماعی فراسوی خانواده عوامل غیرمستقیم بین خانواده

سهمی که فرزندان از والدین سطح بالای آموزش، مشکلات ممنوع عمل، میزان جرم، همگنی خود می‌برند. آموزشی، ازدواج و داشتن فرزند قومی امنیت اقتصادی ماهیت قوانین خدمات منطقه‌ای

به گمان بوردیو، بازده آموزشی ناشی از عمل آموزشی به سرمایه‌گذاری فرهنگی که

توسط خانواده صورت می‌گیرد بستگی دارد؛ به‌علاوه، بازده اقتصادی و اجتماعی مدارک تحصیلی در گرو سرمایه اجتماعی است که باز هم موروثی است و می‌تواند برای تقویت

و پشتیبانی مدارک تحصیلی به کار رود (بوردیو، 1384:138-140). بوردیو در تحلیل

خود، خانواده را مهم‌ترین عامل تبیین سرمایه اجتماعی می‌داند، طبقات بالای جامعه با

داشتن امکانات فراوان این سرمایه را به نسل‌های بعدی منتقل کرده و سعی در بازتولید روابط اجتماعی و موروثی کردن سرمایه اجتماعی دارند. بازتولید سرمایه اجتماعی از طریق مبادله صورت نمی‌گیرد؛ زیرا سرمایه اجتماعی امری قابل مبادله نیست، بلکه از طریق جامعه‌پذیری، بازتولید آن صورت می‌گیرد. نظام آموزشی نیز از طریق تخصیص آموزش‌هایی با کیفیت بهتر و بالاتر در فرآیند بازتولید به آن‌ها کمک می‌کند. به عقیده بوردیو، جهت‌گیری‌های فرهنگی¹¹³ و یا

عادت‌واره¹¹⁴ که در مراحل اولیه زندگی به‌طور ناخودآگاه آموخته می‌شود به سختی تغییر

می‌کند و در شکل‌گیری پاسخ‌ها در تجربیات بعدی زندگی، بسیار فعال عمل می‌کند. بورديو

در تحلیل‌های خود به مفهوم ساختمان ذهنی اشاره می‌کند که منظور از آن، ساختارهای

شناختی است که انسان از طریق آن، با جهان اجتماعی برخورد می‌کند (قاسمی و کاظمی، 202:1387).
به‌علاوه، بورديو فضای اجتماعی را با چند محور ترسیم می‌کند: سرمایه اقتصادی، سرمایه فرهنگی و سرمایه اجتماعی.
به‌نظر وی، سرمایه اقتصادی شامل درآمد و بقیه انواع منابع

مالی است که در قالب مالکیت جلوه نهادی پیدا می‌کند. سرمایه فرهنگی دربرگیرنده

تمایلات پایدار فرد است که در خلال اجتماعی شدن در فرد انباشته می‌شوند. بورديو تحصیلات را نمودی از سرمایه
فرهنگی می‌دانست. لیکن گرایش به اشیای فرهنگی، و جمع

شدن محصولات فرهنگی در نزد فرد را سرمایه فرهنگی می‌خواند. سرمایه نمادین جزئی از سرمایه فرهنگی است و به
معنای توانایی مشروعیت دادن تعریف کردن، ارزش گذاردن یا سبک ساختن (در میدان فرهنگ) است. سه منبع سرمایه
فرهنگی عبارت‌اند از پرورش خانوادگی، آموزش رسمی و فرهنگ شغلی (هولت، 7:1998). انباشت سرمایه فرهنگی در
افراد از طریق سه منبع سبب بروز تفاوت‌هایی در دارندگان سرمایه فرهنگی و کسانی که فاقد آن هستند می‌شود.
در میان انواع سرمایه، سرمایه فرهنگی نقش بسیار مهمی در اندیشه بورديو ایفا

می‌کند. سرمایه فرهنگی شامل «سلیقه خوب، شیوه و راه و رسم پسندیده، پیچیدگی شناختی، شناختن و توانایی پذیرش
محصولات فرهنگی مشروع از قبیل هنر، موسیقی کلاسیک، تئاتر و ادبیات» (وان، آیک، 197:1997) و تسلط یافتن بر هر
نوع از نظام‌های نمادین (داوسون، 570:1985) است. داشتن سرمایه فرهنگی کارکردهای مختلفی دارد. اولاً، کسب
مشروعیت از طریق بقیه سرمایه‌ها، منوط به تبدیل شدن آن‌ها به سرمایه فرهنگی است. کسی که به واسطه سرمایه فرهنگی
منزلت دارد می‌تواند روایت خود را از دنیای اجتماعی بر دیگران تحمیل کند. ثانیاً، داشتن سرمایه فرهنگی بدان معناست که
فرد می‌تواند خود را از الزامات زندگی روزمره جدا کند و نوعی گزینش دلخواه در عرصه فرهنگ انجام دهد (به نقل از
فاضلی،

(1382).

نکته مهم دیگری که در باب نظریه بورديو می‌توان گفت آن است که سرمایه‌ها قابل تبدیل به

یکدیگرند. به این ترتیب که سرمایه اقتصادی می‌تواند سریعاً به سرمایه اجتماعی و فرهنگی تبدیل شود. سرمایه اجتماعی نیز می‌تواند به سرمایه اقتصادی تبدیل شود، اما قدرت تبدیل آن به سرمایه فرهنگی کمتر از قدرت تبدیل شدن سرمایه فرهنگی به سرمایه اجتماعی است. (آنهاپمر و همکاران، 1995:862).

سرانجام، طبقه مفهوم محوری دیگر است که بورديو به کار می‌گیرد. این مفهوم در نزد وی حاصل تأکید مارکس بر تعیین اقتصادی طبقه و تأکید بر بعد نمادین و فرهنگی است. وی، طبقه را «مجموعه‌ای از کنش‌گران که پایگاه یکسانی را اشغال می‌کنند، در شرایط یکسانی قرار دارند، و محتمل است که تمایلات و علایق یکسانی نیز داشته باشند و به همین دلیل محتمل است که اعمال مشابهی انجام دهند و مواضع مشابهی اتخاذ کنند» (کخ، 1996:193)، تعریف کرده است. هر طبقه اجتماعی از دید بورديو، براساس ترکیبی از سه نوع سرمایه اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی تعریف می‌شود. با توجه به بحث‌های یاد شده در مرور مطالعات تجربی و چارچوب نظری می‌توان مدل تحقیق را به گونه ذیل ترسیم کرد:

فرضیه‌ها :

1. میزان سرمایه اجتماعی خانواده با شخصیت اجتماعی پیشرفته فرزندان رابطه دارد.
- 1-1. برخی از ابعاد سرمایه اجتماعی خانواده با برخی از ابعاد شخصیت اجتماعی فرزندان رابطه دارد.
2. میزان سرمایه فرهنگی خانواده با شخصیت اجتماعی پیشرفته فرزندان رابطه دارد.
- 1-2. برخی از ابعاد سرمایه فرهنگی خانواده با برخی از ابعاد شخصیت اجتماعی پیشرفته فرزندان رابطه دارد.
3. پایگاه اقتصادی اجتماعی خانواده با شخصیت اجتماعی پیشرفته فرزندان رابطه دارد.
4. منطقه محل سکونت خانواده با شخصیت اجتماعی پیشرفته فرزندان رابطه دارد.

روش تحقیق

تحقیق حاضر با هدف بررسی رابطه میان عوامل اجتماعی با تأکید بر سرمایه اجتماعی، سرمایه فرهنگی والدین و پایگاه اقتصادی اجتماعی آن‌ها با شخصیت اجتماعی پیشرفته فرزندان آن‌ها به روش پیمایشی در سه منطقه (بالا، متوسط و پایین) شهر بابل مورد بررسی

قرار گرفته است. واحد مشاهده فرد و سطح تحلیل خانواده بوده و داده‌ها با توجه به

متغیرهای تحقیق با استفاه از پرسشنامه و تکنیک مصاحبه جمع‌آوری شده است. جمعیت آماری در این تحقیق، مجموعه افراد 18 تا 30 ساله خانوارهای معمولی ساکن در شهر

بابل است. جمعیت آماری این پژوهش طبق سرشماری سال 1375 بالغ بر 31317 نفر بالغ می‌شد که از این تعداد 14870¹¹⁵ نفر را پسر و 16447 نفر را دختر تشکیل می‌دادند؛ برای

برآورد حجم نمونه از 40 نفر افراد پیش‌آزمون¹¹⁶ گرفتیم. از آن‌جا که تعداد کل جامعه آماری را داشتیم و متغیرهای اصلی ما در این تحقیق فاصله‌ای بودند، از متغیری که دارای بیشترین واریانس بود [سرمایه اجتماعی] (منصور فر، 319:1384؛ ساعی، 43:1377) استفاده شده

است. $N_{tn} = 2 s_2 N d_2 + t_2 s_2$

در این فرمول، در رابطه با درجه دقت نمونه‌گیری، میزان خطای نمونه‌گیری (d) فرض شده است. مقدار واریانس محاسبه شده برای متغیر سرمایه اجتماعی نیز 4/9 است که از آن برای محاسبه پیش برآورد واریانس یعنی s_2 (سرایبی، 126:1372) سرمایه اجتماعی برای جای گذاری در فرمول فوق استفاده شده است. ضمن آن‌که با فرض سطح خطای 5 درصد (که در این سطح فاصله اطمینان برای تعیین میانگین جامعه یعنی t برابر است با 1/96) و قرار دادن آن‌ها در فرمول فوق حجم نمونه 260 نفر به‌دست آمد.

از آن‌جا که احتمال داده می‌شد تعدادی از پرسشنامه‌ها قابل استخراج نباشد تعداد نمونه را، 275 گرفته شد که از این تعداد داده‌ها 264 پرسشنامه کامل استخراج گردید. برای نمونه‌گیری از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای استفاده شد. در این روش برای این‌که پایگاه اجتماعی افراد مختلف را بدانیم تا بتوانیم از آن نمونه‌گیری کنیم؛ ابتدا با توجه به اطلاعاتی که از اداره امور مالیاتی و دارایی و شهرداری و بنگاه‌های معاملات ملکی شهر بابل گرفته شد؛ این شهر را به سه بخش بالا، متوسط و پایین تقسیم شد. از منطقه پایین 89 نفر، متوسط 91 نفر و بالا 84 نفر انتخاب شدند. در هر بخش، محله‌های مختلف مشخص شد از هر منطقه محله‌هایی به‌طور

115 . علت کمتر بودن تعداد پسران در مقایسه با دختران مهاجرت بیشتر آن‌ها از شهر بابل به نقاط دیگر کشور است.

116 erP .

تصادفی انتخاب شدند. در مرحله بعد، از این محله‌ها به تناسب خیابان‌های اصلی و فرعی بلوک‌بندی شده و از بین بلوک‌های هر محله دو بلوک انتخاب شد. سپس با مراجعه به در منازل در کوچه‌ها و خیابان‌ها محلات منتخب پرسشنامه‌ها تکمیل شد.

تعریف مفاهیم و نحوه سنجش متغیرها

پایگاه اجتماعی اقتصادی: از جمله مفاهیم نظری و عملی در تحقیقات جامعه‌شناسی است که اکثر محققین برای سنجش آن از سه شاخص تحصیلات، درآمد و منزلت شغلی استفاده می‌کنند (میلر، 1380:385). اما در این پژوهش به دلیل تداخل شاخص میزان تحصیلات به عنوان یکی از شاخص‌های سرمایه فرهنگی از روش وارنر، میکرووالیز (همان: 417)، استفاده شده است؛ به طوری که بر اساس آن پایگاه اجتماعی اقتصادی بر اساس شاخص‌های شغل، درآمد و مسکن مورد بررسی قرار گرفته است. در ضمن وسایل و امکانات خانواده به عنوان شاخصی به آن اضافه شده است. بعد از مشخص کردن عنوان مشاغل جهت طبقه‌بندی آن‌ها از کار کاظمی‌پور در سال 1378 و نیز مطالعه رجبزاده استفاده شد (کاظمی‌پور، 1378؛ رجبزاده، 1381).

سرمایه اجتماعی: اشاره به منابعی دارد که افراد به واسطه حضور یا تعلق‌شان به یک گروه اجتماعی (ملت، خانواده) به آن‌ها دسترسی می‌یابند. منابع نیز می‌توانند شامل چیزهای ملموسی همچون پول، مسکن، شغل، حمایت اجتماعی و یا امکانات غیرملموسی همچون اطلاعات مفید، مشاوره فکری و آرامش روحی باشند (پورتس، 1998). مطابق نظر پوتنام پیوندهای غیررسمی شامل پیوستگی و ارتباط با خانواده، خویشان، دوستان و همسایگان است؛ در حالی که پیوند رسمی شامل عضویت در انجمن‌ها و گروه‌های داوطلبانه است (به نقل از ملاحسنی، 1380:117).

شبکه‌های غیررسمی خانواده: به عنوان یکی از جنبه‌های سرمایه اجتماعی درون خانواده شامل هنجارها، شبکه‌های اجتماعی و روابط بین والدین و فرزندان‌شان است که برای آن‌ها در دوران جامعه‌پذیری بسیار ارزشمند است. این سرمایه از طریق سرمایه‌گذاری در تعامل بین افراد خانواده و از طریق ایجاد کنش‌های بین شخصی و فراوانی و مدت زمان کنش ظاهر می‌شود (همان). علاوه بر این، ارتباط خانواده با خویشاوندان، دوستان و همسایگان نیز در حیطه شبکه‌های غیررسمی خانواده قرار می‌گیرند.

اعتماد تعمیق‌یافته والدین: به عنوان یکی از ابعاد سرمایه اجتماعی عبارت است از اعتماد در سطحی فراتر از روابط چهره به چهره که متوجه آشنایان و نزدیکان فرد نیست بلکه متوجه افراد غریبه‌تر است.

سرمایه فرهنگی: گرایش‌ها [تمایلات] و عادات دیرپا که طی فرایند جامعه‌پذیری حاصل می‌شوند و نیز اهداف فرهنگی ارزشمند نظیر صلاحیت‌های تحصیلی و فرهیختگی را شامل می‌شود (نوغانی، 51:1381) و به سه مقوله زیر قابل تفکیک می‌باشد:

سرمایه فرهنگی محاط شده: عبارت است از توانایی‌های بالقوه که به‌تدریج بخشی از وجود

فرد شده‌اند و در او تثبیت گردیده‌اند. در واقع عادت به مطالعه در منزل، بازدید از نمایشگاه‌های فرهنگی و هنری و موزه‌ها، فرستادن فرزندان به کلاس‌های آموزش نقاشی، خطاطی، موسیقی و زبان و گذراندن اوقات فراغت با فرزندان از جمله سرمایه فرهنگی محاط شده است.

سرمایه فرهنگی عینی شده: عبارت است از در اختیار داشتن کالاها و اشیای مادی، فرهنگی و هنری توسط خانواده به‌عنوان مثال داشتن کتابخانه متشکل از کتاب‌های مختلف، کامپیوتر و اینترنت در منزل (همان: 52).

سرمایه فرهنگی نهادینه شده: برخورداری از صلاحیت‌های تحصیلی که در قالب مدارک و مدارج تحصیلی نمود عینی پیدا می‌کند و به دارنده آن‌ها هم به لحاظ قانونی و هم عرفی ارزش اجتماعی و تعریف شده می‌دهند. به‌عنوان مثال: مدارک تحصیلی فرزندان و پدر و مادر (همان: 53).

منطقه محل سکونت خانواده: منظور هویت جامعه‌شناختی منطقه محل سکونت که به نحو فضایی شکل گرفته است (باکاک، 24:1381؛ به نقل از فاضلی، 1382)، برای تعیین آن براساس منطقه‌بندی موجود در اداره کل امور اقتصادی و دارایی شهرداری بابل و عرف عمومی به سه منطقه بالا، متوسط و پایین تقسیم شده است.

شخصیت اجتماعی پیشرفته: شخصیت نظام تمایلات هنجاری شده‌ای است که از ترکیب نیازهای ارگانیک (آلی) با انتظارات اجتماعی و در مراحل گوناگون جامعه‌پذیری و در برخورد با محیط‌های اثباتی، اجتماعی و فرهنگی صورت می‌گیرد (چلبی، 87-86:1381). ضمن آن‌که چهار بعد اصلی نظام شخصیت عبارت‌اند از بعد برون‌گرایی، بعد نژندی، بعد انسجامی و بعد شناختی.

شخصیت اجتماعی پیشرفته در این مطالعه به‌وجود هم‌زمان اجزا یا تمایلات اساسی همچون کوشش برای موفقیت، فعال‌گرایی، خردورزی، کنترل محیط درونی و بیرونی، خودتنظیمی و کنش بر پایه عاطفی عام دلالت دارد (چلبی، 235:1375). هرچه امتیاز تمایلات یادشده بالاتر باشد؛ شخصیت اجتماعی به سمت پیشرفته گرایش دارد در غیر این‌صورت شخصیت رشد نیافته و یا ابتدایی متحقق می‌شود.

جدول شماره 3. چگونگی شاخص‌سازی متغیرها و پارامترهای تحقیق

متغیرها شاخص‌ها متغیرها شاخص‌ها

فعال‌گرایی: لذت‌طلبی، استفاده از فرهنگ‌ها تعداد دفعات بازدید از نمایشگاه‌ها و موزه‌ها به همراه خردورزی: محاسبه سود و زیان، آینده‌نگری، سرمایه فرهنگ‌فرزندان، امکان استفاده از کلاس‌های مختلف (نقاشی، انتخاب عقلمندترین راه‌محمط شده موسیقی، زبان و...) برای فرزندان، میزان گذران اوقات فراغت با فرزندان

کنترل محیط درونی و بیرونی: میل به وجود کتابخانه تعداد نوع کتاب‌های موجود در آن، داشتن تطابق، کنترل محیط سرمایه فرهنگ‌مپیوتر و میزان استفاده از اینترنت در منزل پدری: در کسب موفقیت؛ داشتن اراده و پشتکار، عینی شده‌نهایت نمرات حاصل از امکانات یادشده به سه رده بالا، روحیه جنگندگی در کار متوسط و پایین تقسیم شده است.

کنش عاطفی بر پایه عام‌وفاداری، تعهد، تعمیم‌یافته سرمایه فرهنگ‌صلاحت‌های تحصیلی و الدین (مدرک تحصیلی پدر و مادر). خودتنظیمی؛ داشتن صداقت مشروط به عمل‌نهادینه شده میزان تحصیلات دانشگاهی ورشته تحصیلی خواهران و برادران دیگران، رفتار مشروط به موقعیت که در نهایت به سه رده بالا، متوسط و پایین تقسیم شده‌اند

میزان عضویت در انجمن‌ها

شبهه‌های رسمی خانواده (مشارکت) 1172 و گروه‌های داوطلبانه که در پایگاه اجتماعی و درآمد سرپرست خاتوار؛ میزان درآمد به تومان در ماه در قالب

نهایت به سه رده بالا، متوسط اقتصادی خانواده مقیاس رتبه‌ای به سه رده بالا، متوسط و پایین تقسیم شده است. و پایین تقسیم شده است.

قیمت مسکن بر اساس قیمت‌گذاری موجود در نگاه‌های

میزان وقتی که والدین صرف‌معاملات ملکی (وضعیت مسکن [شخصی] = 1، اجاره‌ای و

آموزش تعامل و گفت‌وگو بار هنی = 2 و سازمانی = 3] که در متر از و قیمت منطقه‌ای

فرزندان خود می‌کنند. میزان آن ضرب شده و حاصل به سه رده بالا، متوسط و پایین

شبهه‌های غیر رسمی خانواده هر ابعده با خویشاوندان، دوستان دسته‌بندی و با امتیازات حاصل از امکانات جمع شده است.)

و همسایگان بر اساس مقیاس امکانات موجود در هر خانواده مثل اتومبیل شخصی

ترتیبی و در نهایت به سه رده (تعداد، نوع و مدل آن)، موبایل، اجاق گاز فرادار، یخچال

بالا، متوسط و پایین تقسیم شده‌اند فریزر، کولرگازی، فرش دستباف، دوربین فیلمبرداری و...

نمره‌گذاری و در نهایت پس از محاسبات مورد نیاز به سه

رده بالا، متوسط و پایین تقسیم شده است.

شغل سرپرست خانوار؛ دسته‌بندی بر اساس مقیاس گروهبندی

هفت‌گانه منزلت شغلی مورد استفاده کاظمی پور و رجب‌زاده

که در نهایت به سه رده عالی، متوسط و پایین دسته‌بندی شده‌اند.

میزان رضایت از زندگی در منطقه

محل سکونت و زندگی با فرادبر اساس منطقه‌بندی موجود در اداره کل امور اقتصادی

اعتماد تعمیم‌یافته والدین خالف و افراد غریبه که به سه منطقه محل سکونت داری و شهرداری شهر بابل به سه رده بالا، متوسط

رده بالا، متوسط و پایین تقسیم و پایین تقسیم و پایین تقسیم شده است.

شده است

. کلیه ابعاد شخصیت اجتماعی پیشرفته بر اساس مقیاس ترتیبی به سه رده بالا، متوسط و پایین تقسیم شده است. 2. این بعد 117 از سرمایه اجتماعی خانواده در بررسی متغیرها به دلیل پایین بودن مشارکت رسمی خانواده‌ها مورد استفاده قرار نگرفته است.

جدول شماره 4. مقدار بار عاملی (اعتبار) و ضریب آلفای کرونباخ (روایی) ابعاد شخصیت اجتماعی پیشرفته

معرف عنوان عاملگویه‌ها بار عاملی ضریب آلفای کرونباخ

1. فقط با کسانی که دوست دارم همکاری می‌کنم. 0/394
- لذت‌طلبی. 2. هر طور خوشم بیاید عمل می‌کنم. 0/058 /65
- فعال‌گرایی. 3. در عمل پیرو احساسات خود هستم. 0/68
1. از هر لحظه زندگی باید بیشترین لذت را برد. 0/66
- استفاده از فرصت‌ها [0/61
2. باید از فرصت‌های پیش‌آمده بهترین بهره را برد. 0/66
1. در هر کاری هدف من کسب موفقیت است. 0/47
- تلاش برای کسب موفقیت. 2. تمایل دارم به کاری دست زنم که موفق شوم. 0/066 /74
3. مهم‌ترین خصوصیت هر فرد عزم و اراده اوست. 0/65
1. در مسافرت با محیط جدید زود خو می‌گیرم. 0/47
- کنترل محیط
- میل به تطابق. 2. در شرایط اقلیمی مختلف می‌توانم به راحتی زندگی کنم. 0/058 /46
- درونی و بیرونی
3. می‌توانم خودم را با محیط‌های مختلف وفق بدهم. 0/77
1. غالباً احساس می‌کنم نمی‌توانم محیط خود را کنترل کنم. 0/66
- کنترل محیط. 2. انسان باید با محیط خود کنار بیاید. 0/060 /50
3. انسان آلت دست محیط است و نمی‌تواند آن را کنترل کند. 0/58
1. نسبت به دوستان احساس مسئولیت زیادی دارم. 0/44
- کنش عاطفی
- وفاداری. 2. در مقابل خویشتان خود به هیچ وجه مسئولیتی احساس نمی‌کنم. 0/054 /73
- بر پایه عام
3. وفاداری نسبت به همسایگان بی‌معنی است. 0/50
1. در مقابل هموعان خود احساس مسئولیت نمی‌کنم. 0/42
- تعهد تعمیق‌یافته. 2. وفاداری نسبت به جمع بی‌معنی است و من آن را دوست ندارم. 0/055 /68
3. سرنوشت سایر مردم به من ربطی ندارد. 2. من تنها در مقابل خود مسئولم. 0/69
1. اغلب برای انجام هر کاری از قبل سود و زیان را بررسی می‌کنم. 0/58
- خردورزی. 2. عقل انسان عاقبت او را تعیین می‌کند. 0/063 /47
3. در هر کاری باید حساب سود و زیان را کرد. 0/55
1. اگر دیگران نظم و ترتیب را رعایت نکنند، من هم رعایت نمی‌کنم. 0/80
- خودتنظیمی. 2. اشکالی ندارد به علت مشغله و گرفتاری به موقع سر کار حاضر نشوم. 0/077 /60
3. اگر دیگران صداقت نداشته باشند من هم صداقت نخواهم داشت. 0/65

جدول شماره 5. مقدار بار عاملی (اعتبار) و ضریب آلفای کرونباخ (روایی) ابعاد سرمایه اجتماعی و سرمایه فرهنگی

معرف عنوان عامل گویه‌ها بار عاملی ضریب آلفای کرونباخ

1. در هر روز چقدر با مادر خود گفت‌وگو می‌کنید. 0/71
2. مادر شما چقدر دوست دارد، شما از کارهای روزانه‌تان برای او بگویید. 0/086/57
3. رابطه شما با مادرتان چقدر دوستانه است. 0/71
4. اگر مشکلی برای شما پیش بیاید، چقدر با مادرتان در میان می‌گذارید. 0/63
- خانواده 1. در هر روز چقدر با پدر خود گفت‌وگو می‌کنید. 0/79
2. پدر شما چقدر دوست دارد، شما از کارهای روزانه‌تان برای او بگویید. 0/086/73
3. رابطه شما با پدرتان چقدر دوستانه است. 0/80
4. اگر مشکلی برای شما پیش بیاید، چقدر با پدرتان در میان می‌گذارید. 0/77
1. پدر و مادر شما چقدر از منطقه محل سکونت خود رضایت دارند. 0/48
3. تاچه اندازه پدر و مادر شما حاضرند با کسانیکه با آن‌ها مخالفند، در یک اتاق زندگی کنند. 0/053/57
- 0/51
- کلاس نقاشی 0/62
- سرماپه‌فترها و رویه‌های
- کلاس خطاطی 0/66
- فرهنگ‌والدین در فرستادن
- کلاس موسیقی 0/067/37
- محاطشد هفرزندآن به کلاس‌های
- کلاس زبان خارجی 0/55
- مختلف
- باشگاه ورزشی 0/53
- مسافرت برون‌شهری 0/36
- عادات والدین در گذرانرفتن به سینما و پارک 0/86
- 0/51
- اوقات فراغت با فرزندانیدین فیلم و ویدئو 0/39
- دیدن تلویزیون 0/47
- مطالعه پدر در منزل 0/52
- میزان مطالعه کتاب و روزنامه در منزل 0/47
- مطالعه مادر در منزل 0/52

لازم به اشاره است که میزان ضریب آلفای کرونباخ (روایی) سایر ابعاد سرمایه اجتماعی به ترتیب عبارت‌اند از: خویشاوندان (0/6)، دوستان (0/56)، روابط مدنی (0/59)، روابط

گروهی (0/67)، اعتماد شخصی (0/56)، اعتماد نهادی (0/82) و هنجار عمل متقابل (0/62) است. روایی (اعتبار): در این تحقیق برای بررسی اعتبار محتوایی معرف‌ها و ابزار سنجش، نظریات

اساتید راهنما و مشاور رساله و سایر استادان متخصص جهت تأمین اعتبار صوری (محتوایی) بررسی شد. برای بررسی اعتبار تجربی، از پرسش‌های آزمون شده قبلی در پژوهش‌های مشابه استفاده شده است. همچنین برای بررسی اعتبار سازه‌ای از تحلیل عامل استفاده کردیم که در این رابطه مقادیر همبستگی بالای 0/3 به‌عنوان مقادیر قابل قبول مورد استفاده قرار گرفته‌اند. (جدول‌های شماره 1 و 2).

پایایی : پایایی یا قابلیت اعتماد، ثبات تحقیق را می‌رساند. یعنی اگر تحقیقی به دفعات مختلف انجام شود و در همه موارد، نتایج یکسان باشد (حصول نتایج مشابه در تکرار نتایج قبلی) این امر نشان‌دهنده قابلیت اعتماد عملی یافته‌های تحقیق است (قاضی طباطبائی، 19:1376). برای تعیین میزان پایایی ابزار سنجش روش‌های متعددی وجود دارد که در اینجا روش توافق داخلی که مهم‌ترین شاخص آن آلفای کرونباخ است، استفاده شده است (جدول‌های شماره 6)

جدول شماره 6. مقدار ضرایب قابلیت اعتماد مقیاس‌های اندازه‌گیری

متغیرهای ابعاد ضریب روایمتغیرهای ابعاد ضرایب روایی

لذت‌طلبی 0/56 / سرمایه اجتماعی مادر

فعال‌گرایچگونگی استفاده از فرصت‌ها 0/66 / سرمایه اجتماعی پدر

تلاش برای کسب موفقیت 0/58 / کنترل محیط درون‌میل به تطابق 0/58 / اعتماد تعمیق‌یافته والدین 0/53

و بیرون‌کنترل محیط 0/60

کنش عاطفی بروفاداری 0/54 / رفتارها و رویه‌های والدین 0/67

پایه عام
تعهد تعمیق‌یافته 0/55 / عادات والدین 0/51

خردورز حسابگر بودن 0/63

تمایل به کسب
ارزاده و پشتکار داشتن 0/66 / مطالعه والدین در منزل 0/47

خودتنظیم رفتار مطابق با وضعیت 0/77

تجزیه و تحلیل داده‌ها : تجزیه و تحلیل یافته‌ها در دو بخش توصیفی و تبیینی به شرح ذیل ارائه خواهد شد :

یافته‌ها

تحلیل توصیفی داده‌ها : با توجه به اهمیت ویژگی‌های مختلف نمونه مورد مطالعه در ذیل به ارائه و توصیف جداول توزیع فراوانی مربوطه خواهیم پرداخت. برخی از مهم‌ترین این داده‌ها عبارت‌اند از :

یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که 66 نفر (47/4 درصد) از نمونه مورد مطالعه را زنان واقع در سن 18-21 سال تشکیل می‌دهند. این در حالی است که 46 نفر یا 36/8 درصد از پاسخگویان را مردان واقع در همین گروه سنی تشکیل می‌دهند. در گروه سنی 22-25 ساله 50 نفر یا 35/9 درصد پاسخگویان زنان و 44 نفر یا 35/2 درصد پاسخگویان مردان بوده‌اند. در گروه سنی 26 سال به بالا از کل جمعیت مورد مطالعه 23 نفر یا 52/6 درصد زنان و 125 نفر یا 47/4 درصد مرد بوده‌اند.

جدول شماره 7. چگونگی توزیع پاسخگویان بر اساس متغیرهای مختلف در نمونه مورد مطالعه

متغیر دسته‌بندی فرآیند درصد متغیر دسته‌بندی فرآیند درصد

پایین 33 / 897	پایین 33 / 799
پایگاه اجتماعی -	
منطقه محل سکونت خانوادهمتوسط 34 / 915	متوسط 59 / 1588
اقتصادی خانواده	
بالا 31 / 848	بالا 10 / 272
پایین 43 / 1169	پایین 50 / 1347
سرمايه فر هنگي	
سرمايه فر هنگي خانوادهمتوسط 45 / 1218	متوسط 41 / 1106
محاط شده خانواده	
بالا 10 / 272	بالا 7 / 206
پایین 33 / 897	پایین 73 / 1945
سرمايه فر هنگي نهادينه شدهسرمايه فر هنگي عيني	
متوسط 48 / 1271	متوسط 21 / 576
خانوادشده خانواده	
بالا 18 / 482	بالا 4 / 139
پایین 4 / 112	پایین 9 / 251
سرمايه اجتماعي و الدينيسرمايه اجتماعي خانواده	
متوسط 42 / 1124	متوسط 30 / 827
در خانواده(رابطه با خویشاوندان)	
بالا 53 / 1414	بالا 60 / 1572
پایین 22 / 593	پایین 52 / 1397
سرمايه اجتماعي خانوادهاعتماد تعمیمیافته	
متوسط 54 / 1432	متوسط 45 / 1191
(رابطه با همسایگان و دوستان)والدين	
بالا 23 / 625	بالا 2 / 63
پایین 11 / 317	
سرمايه اجتماعي خانوادهمتوسط 68 / 1829	جمع کل 100 264
بالا 19 / 514	

ارقام مندرج در جدول فوق حاکی از آن است که بیشترین درصد افراد در ارتباط با متغیرهای مستقل منطقه محل سکونت، پایگاه اجتماعی-اقتصادی، سرمایه فرهنگی، در رده متوسط و پس از آن به رده پایین تعلق دارد. در حالی که، در متغیر سرمایه اجتماعی والدین در خانواده بیشترین درصد افراد در رده بالا و پس از آن به رده متوسط مربوط می‌باشد. **جدول شماره 8. چگونگی توزیع پاسخگویان در نمونه مورد مطالعه براساس ابعاد شش‌گانه شخصیت اجتماعی پیشرفته**

متغیر دسته‌بندی‌شده در جدول فوق

پایین 28 / 754 / 6
 تمایل به کسب
 فعال‌گرایی متوسط 40 / 1062 / 28
 موفقیت
 بالا 31 / 834 / 65

پایین 41 / 1094 / 18
 کنترل محیط بیرون کنش عاطفی بر
 متوسط 42 / 1126 / 44
 و درون‌پایه عام
 بالا 16 / 42 / 37

پایین 19 / 527 / 24

خودتنظیمی متوسط 51 / 1351 / 54

بالا 29 / 772 / 29

پایین 13 / 353

شخصیت اجتماعی پیشرفته متوسط 43 / 1141 جمع کل 100 264

بالا 43 / 1156

با نگاهی به ارقام مندرج در جدول فوق می‌توان گفت بیشترین درصد افراد در بعد فعال‌گرایی شخصیت اجتماعی پیشرفته در رده متوسط قرار دارند. در بعد تمایل به کسب موفقیت، بیشترین درصد افراد در رده بالا قرار دارند. در بعد کنترل محیط بیرونی و درونی شخصیت اجتماعی پیشرفته، بیشترین درصد افراد به رده متوسط تعلق دارند. در بعد کنش عاطفی بر پایه عام بیشترین درصد افراد مورد مطالعه به رده متوسط و در بعد خودتنظیمی و خردورزی نیز بیشترین درصد افراد در رده متوسط قرار دارند. در مجموع، نکته قابل توجهی که وجود دارد به جز بعد کنترل محیط درونی و بیرونی، پس از رده متوسط، بیشترین افراد در رده بالا تجمع پیدا کرده‌اند. شاید دلیل این وضعیت آن باشد که در جوامعی نظیر ایران به دلیل رواج تفکر تقدیرگرایی و تأثیر آن بر نظام شخصیتی افراد به‌ویژه در بعد کنترل محیط درونی و بیرونی افراد جامعه هنوز به این

حد از باور نرسیده‌اند که می‌توانند نیروها و عوامل موجود در محیط درونی و بیرونی را مورد شناسایی و تحت کنترل و خدمت خود قرار دهند. سرانجام، باید گفت که در رده‌بندی پاسخگویان بر اساس ویژگی‌های شخصیت اجتماعی پیشرفته، بیشترین افراد به رده بالا و پس از آن متوسط تعلق دارند.

تحلیل تبیینی داده‌ها: در این بخش نتایج تحلیلی داده‌ها در قالب رابطه علت و معلولی بین متغیرهای مستقل و متغیر وابسته ارائه شده است. در قسمت اول فرضیه‌های تحقیق از طریق ضریب همبستگی پیرسون مورد بررسی قرار گرفته است. سپس متغیرهای زمینه‌ای تحقیق بر روی متغیر وابسته و ابعاد آن بررسی شده و سرانجام پیش‌بینی متغیر وابسته با استفاده از تحلیل رگرسیون چند متغیری انجام شده است.

آزمون فرضیه‌های تحقیق: از آنجا که متغیرهای مستقل و متغیر وابسته با مقیاس فاصله‌ای اندازه‌گیری شده‌اند، برای سنجش ارتباط بین متغیرها از ضریب همبستگی پیرسون استفاده کردیم.

فرضیه 1: بین میزان سرمایه اجتماعی والدین با شخصیت اجتماعی پیشرفته فرزندان آن‌ها رابطه وجود دارد.

برای آزمون این فرضیه از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است. به این ترتیب که رابطه بین سرمایه اجتماعی با شاخص شخصیت اجتماعی پیشرفته و ابعاد آن بررسی شده که نتایج آن در جدول ذیل آمده است.

جدول شماره 9. رابطه بین سرمایه اجتماعی و شاخص شخصیت اجتماعی پیشرفته و ابعاد آن

متغیر سرمایه اجتماعی جمع

ضریب همبستگی $r = 0/149$
شخصیت اجتماعی پیشرفته 258
سطح معنی‌داری $sig = 0/016$

ضریب همبستگی $r = -0/195$
تمایل به کسب موفقیت 259
سطح معنی‌داری $sig = 0/002$

ضریب همبستگی $r = -0/140$
کنش عاطفی بر پایه عام 259
سطح معنی‌داری $sig = 0/024$

ضریب همبستگی $r = -0/137$
خردورزی 259
سطح معنی‌داری $sig = 0/028$

ضریب همبستگی $r = 0/149$
فعال‌گرایی 259
سطح معنی‌داری $sig = 0/061$

ضریب همبستگی $r = -0/014$
کنترل محیط درونی و بیرونی 259
سطح معنی‌داری $sig = 0/827$

همان طوری که جدول شماره 9 نشان می‌دهد رابطه بین سرمایه اجتماعی والدین و شخصیت اجتماعی پیشرفته در سطح اطمینان 98 درصد ($\text{sig} = 0/016$) و ضریب همبستگی پیرسون ($r = 0/149$) معنی‌دار است. به این ترتیب که افراد با شخصیت اجتماعی پیشرفته‌تر دارای والدینی با سرمایه اجتماعی بیشتری هستند. همچنین رابطه بین سرمایه اجتماعی والدین با تمایل کسب موفقیت در سطح اطمینان 99 درصد ($\text{sig} = \%02$) و ضریب پیرسون ($r = 0/195$) معنی‌دار است. به این ترتیب که افرادی که تمایل به کسب موفقیت در امور مختلف زندگی به‌طور اعم و در کار و پیشه به‌طور اخص را دارند، دارای والدینی با سرمایه اجتماعی بیشتری هستند. سرانجام این‌که کنش عاطفی بر پایه عام با سرمایه اجتماعی والدین در سطح اطمینان 97 درصد ($\text{sig} = 0/024$) و ضریب پیرسون ($r = 0/14$) رابطه دارد؛ یعنی افرادی که میل به تعلق و تمایل به ارتباط‌های با دیگران دارند و همچنین تعلق خاطر و احساس تمایل مثبت نسبت به دیگران تعمیم‌یافته از جمله اجتماع جامعه‌ای (مدنی) و نوع بشر- دارند، دارای والدینی هستند که از سرمایه اجتماعی بیشتری (نسبت به افرادی که چنین خصوصیتی ندارند) برخوردار هستند.

آزمون فرضیه 1-1: بین میزان اعتماد تعمیم‌یافته والدین با شخصیت اجتماعی پیشرفته فرزندان آن‌ها رابطه وجود دارد. نتایج نشان می‌دهد که بین اعتماد تعمیم‌یافته والدین به‌عنوان یکی از ابعاد سرمایه اجتماعی با شاخص شخصیت اجتماعی پیشرفته فرزندان و هر یک از ابعاد آن رابطه معناداری وجود ندارد. در نتیجه، فرضیه فوق تأیید نمی‌شود. آزمون فرضیه 1-2: بین میزان عضویت والدین در شبکه‌های غیررسمی با میزان شخصیت اجتماعی پیشرفته فرزندان آن‌ها رابطه مستقیم وجود دارد.

ضریب همبستگی پیرسون بین دو متغیر عضویت در گروه‌های غیررسمی والدین با شخصیت اجتماعی پیشرفته فرزندان آن‌ها (جدول 11) نشان می‌دهد که بین دو متغیر فوق در سطح معناداری 98 درصد ($\text{sig} = 0/014$) با ضریب همبستگی ($r = 0/151$) رابطه مستقیم معنی‌داری وجود دارد. به این صورت که هرچه عضویت والدین در گروه‌های غیررسمی بیشتر باشد شخصیت اجتماعی فرزندان آن‌ها پیشرفته‌تر است. همچنین بین شاخص عضویت در گروه‌های غیررسمی والدین با بعد تمایل به کسب موفقیت ($r = 0/15$ ، $\text{sig} = 0/014$)، بعد کنش عاطفی عام ($r = 0/143$ ، $\text{sig} = 0/02$) و خردورزی ($r = 0/121$ ، $\text{sig} = 0/046$) شخصیت اجتماعی پیشرفته رابطه مستقیم معنی‌داری وجود دارد.

جدول شماره 10. بررسی رابطه بین اعتماد تعمیمیافته والدین و شاخص شخصیت اجتماعی پیشرفته و ابعاد آن

متغیر اعتماد تعمیمیافته والدین جمع

ضریب همبستگی	$r = -0/05$
شخصیت اجتماعی پیشرفته 260	
سطح معنی داری	$sig = 0/424$
ضریب همبستگی	$r = -0/008$
فعال‌کاری 261	
سطح معنی داری	$sig = 0/894$
ضریب همبستگی	$r = 0/055$
کسب موفقیت 261	
سطح معنی داری	$sig = 0/380$
ضریب همبستگی	$r = -0/024$
کنترل محیط درونی و بیرونی 260	
سطح معنی داری	$sig = 0/699$
ضریب همبستگی	$r = -0/081$
کنش عاطفی بر پایه عام 261	
سطح معنی داری	$sig = 0/192$
ضریب همبستگی	$r = -0/030$
خردورزی 261	
سطح معنی داری	$sig = 0/631$
ضریب همبستگی	$r = -0/028$
خودتنظیمی 261	
سطح معنی داری	$sig = 0/656$

جدول شماره 11: بررسی رابطه بین عضویت والدین در شبکه‌های غیررسمی و شاخص شخصیت اجتماعی پیشرفته و ابعاد آن

متغیر عضویت والدین در شبکه‌های غیررسمی جمع

ضریب همبستگی	$r = -0/151$
شخصیت اجتماعی پیشرفته 260	
سطح معنی داری	$sig = 0/014$
ضریب همبستگی	$r = -0/150$
تمایل به کسب موفقیت 264	
سطح معنی داری	$sig = 0/014$
ضریب همبستگی	$r = 0/143$
کنش عاطفی بر پایه عام 264	
سطح معنی داری	$sig = 0/020$
ضریب همبستگی	$r = -0/121$
خردورزی 264	
سطح معنی داری	$sig = 0/049$
ضریب همبستگی	$r = -0/151$
فعال‌کاری 264	
سطح معنی داری	$sig = 0/014$
ضریب همبستگی	$r = -0/017$
کنترل محیط درونی و بیرونی 264	
سطح معنی داری	$sig = 0/778$
ضریب همبستگی	$r = -0/008$
خودتنظیمی 264	
سطح معنی داری	$sig = 0/897$

آزمون فرضیه 2: بین میزان سرمایه فرهنگی والدین با شخصیت اجتماعی پیشرفته فرزندان آنها رابطه وجود دارد.
جدول شماره 12: بررسی رابطه سرمایه فرهنگی و شاخص شخصیت اجتماعی پیشرفته و ابعاد آن

متغیر سرمایه فرهنگی جمع

ضریب همبستگی	$r = -0/05$
شخصیت اجتماعی پیشرفته 263	
سطح معنی داری	$sig = 0/414$
ضریب همبستگی	$r = -0/008$
فعال‌گرایی 264	
سطح معنی داری	$sig = 0/899$
ضریب همبستگی	$r = -0/223$
تمایل به کسب موفقیت 264	
سطح معنی داری	$sig = 0/000$
ضریب همبستگی	$r = -0/082$
کنترل محیط درونی و بیرونی 263	
سطح معنی داری	$sig = 0/185$
ضریب همبستگی	$r = 0/190$
کنش عاطفی بر پایه عام 264	
سطح معنی داری	$sig = 0/002$
ضریب همبستگی	$r = 0/046$
خردورزی 264	
سطح معنی داری	$sig = 0/454$
ضریب همبستگی	$r = 0/074$
خودتنظیمی 264	
سطح معنی داری	$sig = 0/232$

یافته‌ها حاکی از آن است که بین سرمایه فرهنگی والدین با شخصیت اجتماعی پیشرفته فرزندان آنها رابطه‌ای وجود ندارد. ولی بین سرمایه فرهنگی والدین با بعد تمایل به

کسب موفقیت شاخص شخصیت اجتماعی پیشرفته در سطح اطمینان (99 درصد) و ضریب همبستگی (0/223) رابطه مستقیم وجود دارد. یعنی افرادی که تمایل به کسب موفقیت در زمینه‌های مختلف زندگی را دارند، والدین آنها از سرمایه فرهنگی بیشتری برخوردار هستند. همچنین، با کنش عاطفی بر پایه عام شاخص شخصیت اجتماعی پیشرفته رابطه دارد. یعنی افرادی که میل به تعلق و تمایل به ارتباط اظهاری با دیگران دارند ($r = 0/19$ ، $sig = 0/002$)

و همچنین تعلق خاطر و احساس تمایل مثبت نسبت به دیگران تعمیم‌یافته دارند، دارای والدینی هستند که دارای سرمایه فرهنگی بیشتری هستند در مقایسه با افرادی که چنین خصوصیتی

را ندارند. اما، سرمایه فرهنگی والدین با دیگر ابعاد شخصیت اجتماعی پیشرفته رابطه‌ای

ندارد.

آزمون فرضیه 2-1: بین میزان سرمایه فرهنگی محاط شده والدین با شخصیت اجتماعی پیشرفته فرزندان رابطه وجود دارد. ضریب پیرسون بین متغیر سرمایه فرهنگی محاط شده والدین و شخصیت اجتماعی فرزندان آن‌ها نشان می‌دهد (جدول ذیل) که رابطه‌ای بین دو متغیر وجود ندارد. اما رابطه بین سرمایه فرهنگی محاط شده والدین با ابعاد تمایل به کسب موفقیت و کنش عاطفی بر پایه عام شخصیت اجتماعی پیشرفته نشان می‌دهد که بین آن‌ها رابطه مستقیم معنی‌دار وجود دارد ($r = 0/223$ ، $sig = 0/163$).

جدول شماره 13. بررسی رابطه بین سرمایه فرهنگی محاط شده و شاخص شخصیت اجتماعی پیشرفته و ابعاد آن

متغیر سرمایه فرهنگی محاط شده جمع

ضریب همبستگی $r = -0/006$
شخصیت اجتماعی پیشرفته 263
سطح معنی‌داری $sig = 0/414$

ضریب همبستگی $r = -0/219$
تمایل به کسب موفقیت 264
سطح معنی‌داری $sig = 0/000$

ضریب همبستگی $r = -0/163$
کنش عاطفی بر پایه عام 264
سطح معنی‌داری $sig = 0/008$

آزمون فرضیه 2-2: هرچه میزان سرمایه فرهنگی نهادینه شده والدین بیشتر باشد؛ شخصیت اجتماعی فرزندان پیشرفته‌تر است.

ضریب پیرسون بین متغیر سرمایه فرهنگی نهادینه شده والدین و شخصیت اجتماعی پیشرفته فرزندان آن‌ها نشان می‌دهد که بین دو متغیر رابطه‌ای وجود ندارد. ولی متغیر سرمایه فرهنگی نهادینه شده والدین تنها با بعد کنش عاطفی بر پایه عام شخصیت اجتماعی پیشرفته رابطه معنی‌دار دارد ($r = 0/167$ ، $sig = 0/007$).

ضمن این‌که تنها بین سرمایه فرهنگی محاط شده والدین با بعد کنش عاطفی بر پایه عام شخصیت اجتماعی پیشرفته فرزندان رابطه معنادار مشاهده می‌شود.

آزمون فرضیه 3: بین پایگاه اجتماعی اقتصادی والدین و شخصیت اجتماعی پیشرفته فرزندان رابطه است. نتایج حاصل از آزمون ضریب همبستگی پیرسون نشان داد که رابطه

دو متغیر یادشده معنادار نیست ($r = 0/628$ ، $sig = 0/083$) در نتیجه فرضیه مذکور تأیید

نشود.

جدول شماره 14. بررسی رابطه بین سرمایه فرهنگی نهادینه شده والدین و شاخص شخصیت اجتماعی پیشرفته و ابعاد آن

متغیر سرمایه فرهنگ جمع

ضریب همبستگی $r = 0/073$
شخصیت اجتماعی پیشرفته 263
سطح معنی داری $sig = 0/239$

ضریب همبستگی $r = 0/167$
کنش عاطفی بر پایه عام 264
سطح معنی داری $sig = 0/007$

تحلیل رگرسیون چندگانه برای تبیین متغیر وابسته شخصیت اجتماعی پیشرفته: با توجه به این که جداول همبستگی تنها قادرند به بررسی رابطه بین دو متغیر مستقل و وابسته بپردازند اما، واضح است که در موقعیت‌های واقعی به ندرت تنها یک متغیر برای تبیین متغیر وابسته وجود دارد بلکه اغلب چندمتغیر مستقل با متغیر وابسته رابطه دارند. به این منظور، از روش رگرسیون چندگانه استفاده می‌شود. ضریب رگرسیون استاندارد شده ضرایب بتا- به ما اجازه می‌دهد که اثر مستقل هر یک از متغیرها را بر متغیر وابسته در معادله رگرسیون تعیین کنیم. برای بررسی اثرات مرکب همه متغیرهای مستقل، ضریب تعیین یعنی R^2 درصد واریانس تبیین شده با تمامی متغیرهای مستقل در معادله رگرسیون چندگانه را تعیین می‌کند. جذر R^2 ، همبستگی بین همه متغیرهای مستقل در کنار هم با متغیر وابسته را نشان می‌دهد که عبارت است از ضریب

همبستگی چندگانه. برای محاسبه رگرسیون چندگانه روش‌های مختلفی وجود دارد که در این جا

از روش رگرسیون چندگانه پس‌رونده¹¹⁸، استفاده شده است. جدول‌های 15 و 16، وضعیت

جدول شماره 15. تحلیل رگرسیون چند متغیره برای متغیر شخصیت اجتماعی پیشرفته

ضرایب غیر استاندارد
متغیرهای وارد شده ضرایب استاندارد (بتا) آزمون T سطح معناداری
B انحراف معیار

مقدار ثابت $0/18000/683-4/84512/291$

سن $0/105/0846/0105/0178/328$

منطقه محل سکونت $0/8000/0942/0526/6726/492$

سرمایه فرهنگی $0/2016/0414/0145/0108/260$

نهایی تحلیل رگرسیون چندگانه به روش پس‌رونده برای تعیین سهم متغیرهای مستقل در تبیین متغیر وابسته شخصیت اجتماعی را نشان می‌دهد.

جدول شماره 16. تحلیل رگرسیون چندمتغیره برای شخصیت اجتماعی پیشرفته

متغیرهای وارد شده ضریب همبستگی چندگانه ضریب تعیین ضریب تعدیل شده انحراف معیار سطح معناداری

منطقه محل سکونت، سن و سرمایه فرهنگی / 0/8000 / 0/08389 / 0/0234 / 0/493243

با توجه به ارقام مندرج در جدول شماره 17، می‌توان گفت که ضریب همبستگی چندمتغیره یعنی $R = 0/493$ است. این امر بیانگر آن است که تنها سه متغیر مستقل سرمایه فرهنگی، سن و منطقه محل سکونت به میزان $0/493$ با متغیر وابسته شخصیت اجتماعی پیشرفته رابطه دارند. ضریب تعیین یعنی R^2 معادل $0/243$ است. این میزان بیانگر آن است که $0/243$ کل واریانس متغیر وابسته شخصیت اجتماعی پیشرفته را سه متغیر یادشده تبیین می‌کنند. بر این اساس، می‌توان گفت تأثیر سه متغیر مذکور در تبیین متغیر وابسته معنی‌دار است.

همچنین یافته‌های جدول شماره 15 نشان می‌دهد که از بین این سه متغیر که رابطه معناداری با متغیر وابسته شخصیت اجتماعی پیشرفته دارند، محل سکونت پاسخگویان با بتای معادل $0/521$ بیشترین تأثیر را در شکل‌گیری شخصیت اجتماعی پیشرفته فرزندان دارد.

لازم به اشاره است که در این پژوهش منظور از منطقه محل سکونت بعد جامعه‌شناختی آن یعنی وجود روابط اجتماعی و شبکه‌های اجتماعی موجود بین ساکنان آن و همچنین وجود تأسیسات اجتماعی و فرهنگی با کیفیت‌های متفاوت متناسب هر منطقه است که بدون شك سطح درك و فهم ساکنان نیز در ایجاد آن‌ها تأثیر غیرقابل انکاری دارد.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

در بررسی رابطه سرمایه اجتماعی و شاخص شخصیت اجتماعی پیشرفته رابطه معنی‌داری به‌دست نیامد، اما در بررسی رابطه سرمایه اجتماعی و ابعاد شخصیت اجتماعی پیشرفته

نتایج زیر به‌دست آمد: افرادی که به لحاظ شخصیتی دارای تمایل به کسب موفقیت در

امور مختلف زندگی به‌طور اعم و در کار و حرفه به‌طور اخص هستند، از والدینی با

سرمایه اجتماعی بیشتری برخوردار هستند. همچنین افرادی که میل به تعلق و تمایل به

ارتباط‌آزاری با دیگران را دارند و علاوه بر آن تعلق خاطر و احساس تمایل مثبت نسبت

به دیگران تعمیم‌یافته از جمله اجتماع جامعه‌ای (ملی) و نوع بشر یعنی غربیه‌ها را دارند، دارای والدینی‌اند که سرمایه اجتماعی بیشتری (نسبت به افرادی که چنین خصوصیتی ندارند) هستند.

به‌علاوه، نتایج بررسی رابطه بین اعتماد تعمیم‌یافته والدین به‌عنوان یکی از ابعاد سرمایه اجتماعی خانواده با شخصیت اجتماعی پیشرفته و ابعاد آن نشان می‌دهد که بین این دو رابطه معناداری وجود ندارد. اما، والدینی که در شبکه‌های غیررسمی بیشتری عضویت دارند، فرزندان آن‌ها از نظر شخصیتی در ابعاد کسب موفقیت، کنش عاطفی عام و خردورزی در سطح بالاتری نسبت به فرزندان آن‌ها در شبکه‌های غیررسمی کمتری عضویت داشته و یا کمتر مشارکت دارند هستند.

در بررسی رابطه سرمایه فرهنگی والدین و شخصیت اجتماعی پیشرفته فرزندان نتایج

نشان داد که بین این دو متغیر رابطه معنی‌دار وجود دارد. به‌عبارت دیگر، والدینی که

دارای سرمایه فرهنگی بیشتری هستند، فرزندان آن‌ها با شخصیت اجتماعی پیشرفته‌تری دارند.

زیرا، از آن‌جا که در جوامع در حال گذار از جمله ایران دسترسی به آموزش و مدارک تحصیلی بالا عامل مهمی در ارتقا و تحرك اجتماعی محسوب می‌شود خانواده‌های دارای سرمایه فرهنگی بالا از یکسو سرمایه‌گذاری فراوانی در جهت ارتقای تحصیلی فرزندان خود می‌کنند و از سوی دیگر، غالب این خانواده‌ها معمولاً در مناطقی سکونت دارند که امکانات تحصیلی و فرهنگی با کیفیت بالاتر در آن‌جا استقرار دارد لذا، فرزندان چنین خانواده‌هایی در زمینه تحقق شخصیت اجتماعی پیشرفته‌تر شانس بیشتری در مقایسه با خانواده‌های با موقعیت اجتماعی و سرمایه فرهنگی نازل‌تر دارند. در عین حال نشان داد که بین میزان سرمایه فرهنگی محاط شده والدین به‌عنوان یکی از ابعاد سرمایه فرهنگی با شخصیت اجتماعی فرزندان آن‌ها رابطه مستقیم وجود دارد؛ به‌عبارت دیگر می‌توان گفت هرچه سرمایه فرهنگی محاط شده والدین بیشتر باشد شخصیت اجتماعی فرزندان آن‌ها پیشرفته‌تر است. از عبارت فوق می‌توان نتیجه گرفت که والدینی که در گذران زندگی خود رویه‌ها و رفتارهای خاصی دارند (نظیر مسافرت رفتن، به نمایشگاه رفتن یا فرستادن فرزندان خود به کلاس‌های زبان، موسیقی و ورزش) دارای فرزندان هستند که شخصیت اجتماعی آن‌ها نسبت به والدینی که خصوصیات فوق را ندارند، پیشرفته‌تر است.

همچنین بررسی رابطه بین متغیر سرمایه فرهنگی عینی شده والدین به‌عنوان یکی از

ابعاد دیگر سرمایه فرهنگی و شخصیت اجتماعی پیشرفته فرزندان آن‌ها نشان می‌دهد

که والدینی که دارای سطح سواد بالاتر هستند و همچنین فرزندان تحصیل‌کرده بیشتری

دارند دارای فرزندان با شخصیت اجتماعی پیشرفته‌تر هستند. با توجه به بحث‌های بالا، شاید بتوان گفت نتایج حاصل از تحقیق مؤید دیدگاه بورديو در تأثیر بیشتر سرمایه فرهنگی خانواده‌ها در مقایسه با سایر سرمایه‌ها از جمله سرمایه اجتماعی خانواده‌ها بر روی انواع شخصیت اجتماعی و موفقیت فرزندان‌شان باشد.

در نهایت، تحلیل رگرسیون چندگانه نشان داد که متغیرهای مستقل سن، منطقه محل سکونت و سرمایه فرهنگی به میزان 0/234 از کل واریانس متغیر وابسته شخصیت اجتماعی پیشرفته جوانان شهر بابل را تبیین می‌کنند. ولی در بین متغیرهای مستقل که رابطه معناداری با متغیر وابسته شخصیت اجتماعی فرزندان منطقه محل سکونت خانواده دارد، بیشترین سهم را در تبیین متغیر وابسته داشته است. همان‌گونه که قبلاً نیز اشاره شد منطقه محل سکونت به‌دلیل میزان برخورداری از روابط اجتماعی و شبکه‌های اجتماعی رسمی و غیررسمی اجتماعی موجود بین ساکنان آن و تأسیسات اجتماعی و فرهنگی با کیفیت‌های متفاوت و میزان فهم و درک ساکنان آن تأثیر بی‌چون و چرایی بر نوع شخصیت اجتماعی فرزندان دارند... این وضعیتی است که متفکران و پژوهش‌گران متعددی بر تأثیر در زندگی، کار و فعالیت، تحصیل، نوع خانواده و شخصیت اجتماعی فرزندان خانواده‌های ساکن این مناطق تأکید کرده‌اند (ویلسون، 1987 و 1996؛ کلی، 1995؛ کاظمی‌پور و هالی، 1997 و الف 2000؛ کاظمی‌پور، 2000) و بافته‌های این پژوهش نیز مؤید همین یافته‌هاست. سرانجام در مورد دلیل عدم معناداری متغیرهای سرمایه اجتماعی و برخی از ابعاد آن و متغیر پایگاه اجتماعی اقتصادی با متغیر شخصیت اجتماعی پیشرفته جوانان شهر بابل در تحلیل رگرسیونی احتمالاً باید گفت امکان دارد به گونه‌ای غیرمستقیم در طراحی گویه‌های مربوط به سنجش ابعاد این دو متغیر با برخی از ابعاد سرمایه فرهنگی و یا منطقه محل سکونت تاحدی همپوشانی رخ داده باشد.

منابع

- آزاده، منصوره اعظم (1387)، «نقش تعاملی طبقه اجتماعی و موقعیت منزلتی منطقه مسکونی در عواطف اضطرابی افراد»، *مجله مطالعات اجتماعی ایران*، دوره دوم شماره 2، ص 30-54.
- جزایری، مهناز (1382)، تأثیر ساختار خانواده بر تکوین شخصیت اجتماعی پیشرفته، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، تهران: دانشگاه الزهرا.
- چلبی، مسعود (1381)، *بررسی تجربی نظام شخصیت در ایران*، تهران: مؤسسه پژوهشی فرهنگ، هنر و ارتباطات.
- چلبی، مسعود (1375)، *جامعه‌شناسی نظم*، تهران: نشر نی.

- حیدری، علی‌حیدر (1388)، بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و خوشنوت: مطالعه موردی دبیرستان‌های پسرانه شهر نورآباد، کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی دانشگاه تربیت معلم.
- رجب‌زاده، احمد (1381)، *رفتارهای فرهنگی ایرانیان*، تهران: دفتر طرح‌های ملی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- زارع، بیژن (1382)، «نقش خانواده در تکوین شخصیت اجتماعی دانش‌آموزان»، *نامه پژوهش فرهنگی*، سال هفتم شماره 6، ص 151-192. تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.
- ساعی، علی (1377)، *آمار در علوم اجتماعی با کاربرد نرم‌افزار Spss/Pc در پژوهش‌های اجتماعی*، تهران: مؤسسه نشر جهاددانشگاهی.
- سرابی، حسن (1372)، *مقدمه‌ای بر نمونه‌گیری در تحقیق*، تهران: انتشارات سمت.
- سمیعی، زهره (1379)، تأثیر سرمایه فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی خانواده بر موفقیت تحصیلی و شغلی فرزندان در تهران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، تهران: دانشگاه الزهرا.
- سفیری، خدیجه، مهناز جزایری (1384)، «روابط خانوادگی و کنش مبتنی بر دلبستگی عاطفی تعمیم‌یافته در جوانان»، *مجله جامعه‌شناسی ایران*، دوره ششم، شماره 4، ص 166-184 تهران: انجمن جامعه‌شناسی ایران.
- شارعی‌پور، محمود، غلامرضا خوش‌فر (1380)، *بررسی تأثیر سرمایه فرهنگی بر هویت اجتماعی جوانان در شهر تهران*، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی استان تهران.
- شریفیان ثانی، مریم (1380)، «سرمایه اجتماعی، مفاهیم اصلی و چهارچوب نظری»، *فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی*، شماره 2، تهران: دانشگاه علوم بهزیستی.
- قاضی طباطبایی، محمود (1376) *تکنیک‌های خاص تحقیق*، تهران: انتشارات دانشگاه پیام‌نور.
- عبداللهی، محمد (1374)، «هویت جمعی، دینامیسم و مکانیسم تحول آن در ایران»، *نامه انجمن جامعه‌شناسی ایران*، دفتر اول، تهران: انجمن جامعه‌شناسی.
- فاضلی، محمد (1382)، *مصرف و سبک زندگی*، قم: صبح صادق.
- فیلد، جان (1386)، *سرمایه اجتماعی*، ترجمه غلامرضا غفاری و حسین رضایی، تهران: انتشارات کویر.
- قاسمی، وحید، مه‌ری کاظمی (1387)، «تحلیلی جامعه‌شناختی بر نقش خانواده در میزان برخورداری از سرمایه اجتماعی»، دو *فصلنامه علوم اجتماعی*، سال پنجم، شماره یک بهار و تابستان، ص 189-218. مشهد: دانشگاه فردوسی مشهد.
- کاظمی‌پور، شهلا (1378)، «الگوی در تعیین پایگاه اجتماعی اقتصادی افراد و سنجش تحرك اجتماعی با تکیه بر مطالعه موردی در شهر تهران»، *نامه علوم اجتماعی*، شماره 14، پاییز و زمستان، ص 139-172.
- کلن، جیمز (1377)، *مبانی جامعه‌شناسی*، ترجمه منوچهر صبوری، تهران: نشر نی.
- کونن، بورس (1372)، *مبانی جامعه‌شناسی*، ترجمه غلامعباس توسلی، تهران: انتشارات سمت.
- گیدنز، آنتونی (1373)، *جامعه‌شناسی*، ترجمه منوچهر صبوری، تهران: نشر نی.
- ملاحسنی، حسین (1381)، بررسی رابطه بین میزان سرمایه اجتماعی و نوع دینداری در بین دانش‌آموزان سال سوم دبیرستان در استان گلستان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، تهران: دانشگاه تربیت مدرس.

میلر، دلبرت (1380)، *راهنمای سنجش و تحقیقات اجتماعی*، ترجمه هوشنگ ناییبی، تهران: نشر نی.
منصورفر، کریم (1374)، *روش‌های آماری*، تهران: مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه تهران.
نوغانی، محسن (1381)، تحلیل جامعه‌شناختی موفقیت در ورود به آموزش عالی، پایان‌نامه دکتری جامعه‌شناسی، تهران: دانشگاه تربیت مدرس.
هیگارد، ای، آر و همکاران (1385)، *زمینه روان‌شناسی*، ترجمه رفیعی، حسن و محسن ارجمند، تهران: انتشارات ارجمند.

Anheier, Helmut K., Gerhards, Jurgen & Romo, Frank P., (1995), "Forms of Capital and Social Structure in Cultural fields: Examining Bourdieus Social topography". *American Journal of Sociology*, Vol. 100, No. 4.

Coleman, J.S. (1988), "Social Capital In The Creation of Human Capital," *American Journal of sociology*, No. 94.

Dawson, Don (1985), "On The analysis of Class and Leisure", *Society And Leisure*, Vol. 8, No. 2.

Ewen, Robert B (1994), *An Introduction to Theories of personality* (4th edition), London, Lawrence Erlbaum.

Fararo, Thomas, J. (1989), *The meaning of Genaral Theoretical Sociology: Thradition and Fomal*, Zation, Cambridge university press.

Field, J (2003), *Social Capital versus Social Theory*, Published by Rutledge, London, UK.

Gatti, Uberto & Richard E, Tremblay (2007) "Social Capital and Aggressive Behavior", *European Journal Crime Policy*. Vol, 13.

Granovetter, Mark S (1974), *Getting a Job: A Study of Contacts and Careers*, Cambridge: Harvard University Holt, Douglas B

(1998), "Does Cultural Capital Structure American Consumption", *Journal of Consumer Research*, Vol. 25.

Kaplan, Bert (1961), *Studing Personality Cross-Culturally*, Harper and row Publishers.

Kelly, john R (1990), "Leisure behaviors and Styles: Social, economic and Cultural Factors", In Blanka Filipcova, Sue Glyptis, Walter Tokarsk (eds), *Life Styles: Theories, Concepts, Methods and Results of Life Style Research in Inter national Perspective*, Research Committee 13 of The International Sociological Association Prague: Institute for Philosophy and Sociology, Czechoslovak Academy of Sciences, 2 Volumes; pp. 90-109.

Kazemipur, A, Shiva, S, Halli (1997), "Plight of immigrants: the Spatial Concentration of poverty in Canada", *Canadian Journal of Regional Science* 20 (1, 2): 11-28.

Kazemipur, A, Shiva, S, Halli (2000a) *The New Poverty in Canada: Ethnic Groups*

and Ghetto Neighbourhoods, Toronto: Thompson Educational Publishing inc.

Kazemipur, A, Shiva, S, Halli (2000b), "The Invisible Barrier: Neighbourhood Poverty and The Integration and Immigrants in Canada", *Journal of International Migration and Immigration*. Vol. 1. (1), 85-100.

Kazemipure, A (2000), "The Ecology of Deprivation: Spatial concentration of Poverty in Canada", *Canadian Journal of Regional Science*, 23 (3): 403-426.

Koch, Max (1996), "Class and taste: Bourdieu Contribution to the analysis of Social Structure and Social Space", *International Journal of Contemporary Sociology*, Vol. 33, No. 2, pp. 187-202.

Lynn, Richard, Martin, Terence (1995), "National differences for Thirty Seven Nations in extraversion, Neuroticism, Personality, Individual differences", Vol. 19, No 3.

Levi, Margaret (1996), "Social and Unsocial Capital: A Review Essay of Robert Putnams Making Democracy work", *Politics and Society* 24, 45-55.

Lynch, J.P. due, C. Muntaner,, and G Davey Smith (2000), Social Capital: is it a good Investment for public Health", *Journal of Epidemiology and Community Health*, 54: 404-408.

Mc Clelland, David (1963), "National character and Political development", (ed.), Lucian W. pye, Princeton University press.

Munch, Richard (1988), *Understanding Modernity*, London, Routledge.

Portes, A (1998) *Social Capital and Social Capital Indicators*, Public Health Information Development Unit, University of Adelaide.

Parcel, Toby, L, Mikaela, J, Dufur (2001), "Capital at Home and at School: Effects on Student Achievement", *Socioal Forces*, 79 (3): 881-912.

Stanton, Salazar,R, D, Dornbush, S.M (1995) "Social Capital and the Reproduction of Inequality: Information networks among Mexican-Orig in High School Students", *Sociology of Education*, 68: 116-135.

Wong, C (2004) Clifford R. Shaw and Henry O. Mckay: The Social Disorganization Theory, Santa Barbar: University of California.

White, M.J. & G, Kaufman (1997), "Language Usage, Social Capital, and School Completion among Immigrantsand and Native-Born Ethnic Groups", *Social Science Quarterly*, 78 (2): 881-912.

Winter, I (2000), "Towards A Theorized understanding of Family Life and Social Capital" Working Paper 21. Australian Institute of Family Studies, pp. 1-15.

Wilson, William. J (1987), *The Truly Disadvantaged: The Inner City, The Underclass, and Public Policy*, Chicago, The University of Chicago press.

Wilson, William, J (1996), *When Work Disappears: The world of The New Urban Poor*, Newyork: Vintage Books.

Wright, John & etal (2001), "Family social Capital and Delinquent Involvement", *Journal of Criminal*, 29.

Zeigker, Hjelle (1992), *Personality Theories*, Mc Graw-Hill (third edition).

بیژن زارع، عضو هیئت علمی گروه جامعه‌شناسی دانشگاه تربیت معلم است (نویسنده مسئول).

Dr_Bizhanzare@yahoo.com

حسین بیانی‌آهنگر، کارشناس ارشد پژوهش جامعه‌شناسی است.